

USÛLÎ'NİN HADİS VE VECİZE TERCÜMELERİ

Âdem CEYHAN*

Usuli's Hadith and Epigram Translations

Abstract: The main subject of this article is about Usûlî, one of the sixteenth Century Turkish poet and his hadith and epigram translations moreover, the fulltext of his, writings was given.

Keywords: Turkish Literature, Usûlî- Hadith-Ali.

Giriş

İslâm kültürü tesiri altında meydana gelen Türk Edebiyatı'nın *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-hakâyık*, *Dîvân-ı Hikmet* gibi ilk eserlerinden itibaren şair ve yazarlarımızın asırlar boyunca en çok faydalandıkları, en çok atıfta buldukları kaynaklar, şüphesiz *Kur'an* ayetleri ve Hz. Muhammed'in hadisleridir. Müslüman bir sanatkârın hayat anlayışı ve yaşayış tarzı üzerinde onun dinine bağlılık derecesine göre tesirli olan bu kaynaklar, tabiatıyla eserine de değişik oranlarda aksetmektedir. Öyleyse, denebilir ki, bahis konusu kaynaklara dair gerektiği kadar bilgi sahibi olmadan ne bu inanç sistemine mensup bir sanatkârın ruh hâllerinin, duygu, kaygı ve heyecanlarının anlaşılması, ne onun edebî çalışma semeresindeki İslâm tesirlerinin derecesinin tespit edilmesi, ne de meydana getirdiği eserlerin hakkıyla tahlil edilmesi mümkündür. Buna mukabil, kendisinden asırlar önce yaşamış bir şair veya yazarla aynı manevî kültüre mensup olan, ortak inanç, duygu, düşünce, kaygı ve heyecanları paylaşan bir insan, değişen dil ve zaman engellerine rağmen onu anlamakta, onun eserinden faydalanmakta ve zevk almakta pek de güçlük çekmeyecektir.

*

Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Edebiyatımızda Hz.Muhammed'e ait sözlerden çeşitli mevzularda, hatta "profan" (dine ait sayılmayan, cismanî) konularda vücuda getirilmiş manzum veya mensur eserlerde de telmih yahut iktibas yoluyla sürekli istifade edildiği gibi, doğrudan doğruya onun hadislerinin tercüme ve şerhine has kılınmış ürünler de vardır. 16. asır divan şairlerinden Usûlî de bu türde manzum bir eser meydana getirmiştir. 759/1358 senesinde Mahmud bin Ali tarafından yazıldığı tahmin edilen *Nehcü'l-ferâdis*¹, Erzurumlu Kadı Darîr'in Halep meliki Emir Çolpan'ın isteği üzerine 1390'lı yıllarda Arapça bir hadis kitabından faydalanaarak telif ettiği *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye* ile Ali Şîr Nevâî (844-906/1441-1501)'nin kırk hadis tercümesinin² Anadolu sahası dışında meydana getirildiği, Kemal Ümmî (ö.880/1475) *Dîvânı*'nda mevcut *Kırk Armağan*'ın ise aslında kırk değil, bir hadisin tercüme ve şerhinden ibaret olduğu³ göz önünde bulundurulursa, Usûlî'nin tercümeleri, Hatiboğlu Mehmed'in 829/1426'da tamamladığı *Ferahnâme* isimli mesneviyi⁴ müteakip, Cemal Halîfe (ö.933/1526-27)⁵, Hazîni⁶ ve Latîfi (ö.990/1582)⁷ 'nin eserleri gibi, 15.asır sonları veya 16. asır başlarında bu konuda ortaya konmuş Türkçe manzum ilk edebî mahsullerden sayılabilir.⁸ Biz bu yazımızda önce biyografik kaynaklarımıza ve kendi eserlerine dayanarak Usûlî'nin hayatı hakkında bilgi verecek, sonra onun hadis ve vecize tercümelerinin metnini takdim edeceğiz.

- 1 *Nehcü'l-ferâdis*, Çeviriyazı: János Eckmann, (yyl. Semih Tezcan-Hamza Zülfikar), TDK Yayınları; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs, Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, (1. bs. İstanbul 1954), 2. bs. Ankara, 1991, s. 143-153.
- 2 Ağâh Sırrı Levend, *Ali Şîr Nevâî IV. Cilt Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler*, Ankara, 1968, s. 15-24.
- 3 Bu konuda bilgi için bk. Hayati Yavuzer, "Kemâl Ümmî'nin Kırk Armağan Mesnevisi", *Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu*, Bolu 1998, s. 123-127.
- 4 Bu eser hk. bilgi için bk. Mustafa Erkan, "Ferahnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul 1995, s. 359-360.
- 5 Ahmet Sevgi, "Mevlânâ Cemâl Efendi'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, İstanbul, Kasım, Aralık, Ocak 1988-89, S. 3, s. 25-27.
- 6 Hazîni'nin 930/1524 yılında tamamladığı manzum hadis-i erbaîn şerhi hk. bilgi için bk. Abdülkadir Karahan, *age.*, s. 161-170.
- 7 Ahmet Sevgi, "Latîfi ve Subhatü'l-Uşşâk'ı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, 1992, S. 1, s. 47-92.
- 8 Mamafih araştırmalar devam ettikçe 14 ve 15.asırlarda çeşitli sayıda hadislerin tercüme ve şerhine tahsis edilmiş daha başka Türkçe eserlerin bulunabileceğinde şüphe yoktur. Meselâ, Bedreddin bin Himmet-yârü'l-Mevlevî tarafından 838/1435 yılında Edirne'de telif veya istinsah edilen *Ahâdis-i Nebî ve Sad-Kelimât-ı Çhâr-Yâr-ı Güzîn* isimli mensur eserin ilk kısmında Hz. Peygamber'in 475-500 civarında hadislerinin Türkçe tercümesi yer alır. (bk. Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Ankara, 1967, I, 84). Anılan çeviri, dilimizde yapılmış hadis tercümelerine dair incelemelerde bahis konusu edilmemiştir.

Usûlî'nin Hayatı

16. asrın tanınmış mutasavvıf şairlerinden biri olan Usûlî⁹, bugün Yunanistan sınırları içindeki Vardar Yenicesi'nde (Giannitsa) doğdu. Evrenos Gazi torunlarının cami, medrese, tekke ve vakıflarla şenlendirdiği bu küçük kasaba, bilhassa Osmanlı Devleti'nin her yönden büyük olduğu o çağda Hayretî (ö.941/1534), Yusuf-ı Sîneçâk (ö.953/1546), Garîbî Çelebi (ö.954/1547), Hayâlî Bey(ö.964/1556-57) gibi şairler yetiştirmiş; “gaziler ocağı ve ârifler durağı”¹⁰ sayılan, edebî ve tasavvufî faaliyetler bakımından canlı bir şehirdi. Bir kısmının adını andığımız ünlü divan şairlerinin memleketi olması dolayısıyla, burası “şuarâ ve zurefâ menşe'i”¹¹, yani şairler ve ince, hoş konuşmayı bilen zeki kimseler kaynağı, “Fârisî ocağı” kabul edilir; hatta hakkında “Yenice'de doğan oğlan, baba diyecek vakit Fârisî söylesin” denilirdi...¹²

Şiirlerinde Usûlî mahlasını kullanan şairimizin adı, Abdullah'tır.¹³ Aklî ve naklî bilgileri tahsil eden Usûlî, ilim yoluna girmek üzereyken “cânına cezbe nâvekinden sehmü'l-ğayb” (ruhuna cezbe okundan gayp payı) erişmiş; ulema

9 Usûlî'nin hayat hikâyesini yazarken mütalâa ve istifade ettiğimiz belli başlı kaynaklar şunlardır: Sehî Bey, *Heşt Behişt*, The Tezkire by Sehî Bey, An Analysis of the First Biographical Work on Ottoman Poets with a Critical Edition Based on Ms. Süleymaniye Library, Ayasofya 0.3545 by Günay Kut, Harvard-Cambridge, Massachusetts 1978; Latîfî, *Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ*, (yyıl. Rıdvan Canım), Ankara, 2000, s. 175-177; Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, Millet Ktp. A. Emirî Tarih 774; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ* or Tezkere of 'Âşık Çelebi (yyıl. G. Meredith-Owens), London, 1971, vr. 44b; Âlî, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, (hızl. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 193; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, (yyıl. İbrahim Kutluk), Ankara, 1989, I, 165-166; Beyânî, *Tezkiretü's-şuarâ*, (yyıl. İbrahim Kutluk), Ankara, 1997, s. 27; Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, (yyıl. Tahsin Yazıcı), Ankara, 1982, s. 452; Riyâzî, *Riyâzî's-şuarâ*, Millet Ktp. A. Emirî Tarih, nr. 765, 24b; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Nuruosmaniye Ktp. nr. 3723; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, (yyıl. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul, 1360/1941, I, 776; Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûlâ-i Tevârîh*, (yyıl. Fahri Ç. Derin-Vahid Çabuk), İstanbul, 1985, s. 160; Şemseddin Sâmî, *Kâmâsü'l-a'lâm*, İstanbul, 1306/1888, II, 993; Muallim Nâci, *Mecmua-i Muallim*, I. sene, nüsha 11, 6 Rebiulevvel 1305/9 Kânunievvel 1303 (21 Aralık 1887), s. 43-44; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, İstanbul, 1308/1891, I, 391; İnehânzâde Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri, 1949, I, 47, nr. 170; Abdülbaki Gölpınarlı, *Nesimi, Usuli, Ruhi*, İstanbul, 1953; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs*, Ankara, 1991, s. 170-172; *Usûlî Divanı*, (yyıl. Mustafa İsen), Ankara, 1990.

10 Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, 275 b.

11 Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, 90b. (Vardar Yenicesi'nin bu bakımdan zenginliği hk. kayıtlar için bk. I, 45b, 72a, II, 290b).

12 Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, 141a.

13 Yukarıda saydığımız 16. ve 17. asır kaynaklarında şairin adı konusunda bir kayda rastlanmaz. Onun isminin “Abdullah” olduğunu nispeten sonraki bir çağın adamı olan Hafız Hüseyin Ayvansarâyî (ö.1201/1787) söylüyor. (Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûlâ-i Tevârîh*, s. 160). El-Uhdetü ale'r-râvî.

kıyafetini kanaat ve dervişlik abasıyla değiştirmişti. Bu sıralarda Osmanlı memleketlerinde “İbrâhim Gülşenî” nam bir şeyhin menkıbe ve şiirleri ilden ile yayılmaktaydı. Hatta Gülşenî müritlerinin git gide artışı ve mensupları hakkında verilen “mülhid”, “zındık” hükümleri, payitahtı endişeyle işin aslını araştırıp soruşturmaya sevk etmiş... Her iki manada “pîr” olan İbrâhim Gülşenî, Kanunî Sultan Süleyman tarafından 935/1528 yılında Kahire’den İstanbul’a davet edilip ulema huzurunda dinlenmiş; ancak onun Ehl-i Sünnete aykırı bir yol tutmadığı kanaatine varıldıktan sonra Mısır’a dönmesine izin verilmişti.

İşte bu şeyhin şöhretini işiten Usûlî, bir gün kendi kendisine gayrı ihtiyarî: “Seçeğim mürşit o olsa gerek!..” diyerek Mısır yoluna koyuldu. Ona göre sırf akılla, sırf mantık, sarf, nahiv gibi alet ilimlerini tahsil etmekle Hak ve hakikati bulmak mümkün değildi... Tabiatı icabı tasavvufa meyilli olan şairimiz, aradığı gerçeğe baş gözüyle değil, ancak irfan sahibi bir kılavuzun rehberliği sayesinde, “nefis” denen düşmanı terbiye ederek, aşkla ve kalple erişebileceğini düşünüyordu. Seyahati sırasında söylediği şu gazel, şairin ruh hâlini ve hangi saiklerle bu ülkeye gittiğini ne güzel anlatır:

*“Dilde hayliden hayâl-i zülf-i dilber var imiş
Cânım içinde yatur biñ başlu ejder var imiş (...)*

*Ey dirîğâ hiçe şatdum kıymetini bilmedüm
Âb ü hâkümde benüm bir pâk gevher var imiş (...)*

*Zâl-i dünyâya gönül virme Uşûlî var imiş
Gülşenî dirler vilâyet içre bir er var imiş.”*

Usûlî, pirin şehrine ulaştığında uzun zaman onun tarif ettiği istikamette nefisini terbiye etmeye, ahlâkını düzeltmeye çalışmış; halk arasına karışmadan kendi köşesine çekilip riyazet, itikâf ve mücahede ile “müşâhedeye yetişüp hayli hâl ele getirmiş idi.” Gülşenî’nin Yenice’de dervîşi, vahdet-i vücud inancını belirten meşhur “peydâ” redifli gazelini orada yazdı... 16. asırda pek çok şair tarafından tanzir ve tahmis edilen bu gazelin ilk beyti şöyleydi:

*“Vücûd-ı muṭlaḳuñ bahri ne mevci kim ider peydâ
Ene’l-Haḳ sırrını söyler eger maḳfi eger peydâ.”*

İbrâhim Gülşenî’nin 940/1534 yılında Mısır’da ölümü üzerine yazdığı içli mersiyeyle manevî kılavuzunu kaybetmekten duyduğu samimî acıları dile getiren Usûlî, tekrar memleketine döndü... Bazan Yenice’de ikamet ediyor; bazan da Evrenosoğlu Abdî Bey’in yanında sancaklarda dolaşıyordu.¹⁴ O, fakir olmakla birlikte, kendi köşesinde, kimseye yüz suyu dökmeden, izzet ve ka-

¹⁴ Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-şuarâ*, 44b.

naatle yaşamayı şiar edinmiş, tok gözlü bir adamdı. “Haysiyetli bir kişinin dünya ehline ihtiyacını arz edip halktan bir şey dilemektense nefes alabilecek canı kalıncaya kadar sabretmesi daha iyidir” der, bu sebeple Hak kapısını bırakıp yardım dilemek için beylerin, vezirlerin kapısına gidenlere hiç değer vermezdi.¹⁵ Hemşehrileri şair Hayretî, Yusuf-ı Sîneçâk ve Hayâlî ile samimî dost olan Usûlî, meşrep bakımından da bu arkadaşlarını andırır; ancak huyu suyu ve yaşayış tarzı yönünden öncekilerle daha fazla benzerlik gösterir. Şairin şiirleri mütalâa ve tetkik edilirse, Âşık Çelebi'nin Hayretî hakkındaki şu tarifinin, ufak tefek farklarla onun hâl ve gidişi için de uygun olduğu anlaşılacaktır: “Sâde-dil, sine bî-ğull, lâübâlî-hâl ve fânî-[re]viş, levend-meşreb, ‘alevî-meşreb, ‘ışk-pîşe (...) ve ‘ayş-şan‘at kimesne idi.”¹⁶

Bazan dünya malına, evine, mevkiine değer vermeyen, bütün mevcudiyetini Hakk'a adanmış bir derviş olmakla iftihar ederek, zaman zaman da yalnızlık, yârsızlık ve ayrılıktan acı acı şikâyet ederek ilden ile, hâlden hâle seferle geçen kalenderce bir ömür¹⁷... 945/1538 yılında sona erdi. Onun vefatına üzülen ismi meçhul bir kişi, ölümü için: *واه کم کندی اصولی دردمند* (Vâh kim gitdi Usûlî derdmend) tarihini düşürdü.¹⁸ Mezarı memleketi Vardar Yenicesi'nde bulunan şair¹⁹, ardında bir zamanlar yaşadığına delâlet eden bir eser bıraktı: Kâinat ve insanın yaratılış sebeplerine dair dinî, tasavvufî fikirler, Allah ve Peygamber sevgisi, ilâhî cemalin tecelli yeri olarak gördüğü güzellere karşı aşklar, muhabbetler, yedi başlı bir yılana benzettiği nefisten şikâyetler, binlerce hicabın kalkması için yardım dilekleri, yoluna bağlılık, “fakr”, “kanaat” ve “tecerrüd”le iftiharlar, yer yer melâmet neş’esi... velhasıl bir mutasavvıf şairin kitabında görülebilecek türden nice duygu ve düşüncelerle dolu *Usûlî Divanı*... Şiirleri, meşhur seyyah Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, 17. asırda Mısır'daki Gülşenî tekkesinde Fuzulî, Örfî, Hayyam gibi şairlerin eserleriyle birlikte okunmaktaydı.²⁰

Şuara tezkiresini 953/1546 yılında, demek ki Usûlî'nin vefatından sekiz sene sonra yazan Kastamonulu Latîfî, onun mutasavvıflardan olması dolayı-

15 Latîfî, *age.*, s. 176-177.

16 Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ*, 90b.

17 Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi (*Mecelletü'n-nisâb fi'n-niseb ve'l-kuna ve'l-alkâb*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr. 628, 106b) ve Muallim Nâci, (*Esâmî*, İstanbul 1308/1890, s. 61) Usûlî'nin şeyh olduğunu yazmışlarsa da 16. asır kaynaklarında bu sözleri teyid edecek açık bir kayda rastlamadık.

18 Riyâzî, *Riyâzî'ş-şuarâ*, Millet Ktp. A. Emîrî Tarih, nr. 765, 24b. Muallim Nâci, anılan tarih mısraının hürmet kaidesine aykırı “derdmend” kelimesini içine aldığı için zevk sahiplerine göre makbul olamadığını söyler. (Muallim Nâci, *Mecmua-i Muallim*, *age.*, s. 43). Ancak bunun şairin divanında kendisini tavsif etmek maksadıyla birkaç kere kullandığı “Usûlî derdmend” (*Usûlî Divanı*, *age.*, s. 60, 157, 212) sözüne işaret olduğu da düşünülebilir.

19 Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ*, 275b.

20 Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1938, X, 244.

sıyla şiiirlerinin çoğunun tasavvufa dair sözler, Seyyid Nesîmî tarzında süslü öğüt ve ilâhîler olduğunu, manasının Fazlullah-ı Hurûfî'nin *Câvidannâme*'sine benzediğini, bu sebeple zamanenin derviş meşrepli ve İmâmî mezheplilerinin kendisine "İkinci Fazlullah" ve "Seyyid Nesîmî'nin Sırrı" dediklerini anlatır. Usûlî, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, vahdet-i vücuda inanan mutasavvıflar-dandı.²¹

16. asrın meşhur ediplerinden Âşık Çelebi (ö.979/1572) ise tezkiresinde İbrâhim-i Gülşenî mensuplarına isnad edilen ilhad (dinsizlik) tohumunu Anadolu'da ilk defa Usûlî'nin ektiğini öfke ve esfle anlatır: "Şeyh İbrâhimilere isnâd olunan ilhâd tohumun evvel ol ekmişdür ve Nesîmiyyât türrehâtından getürdüğü nihâl-i nihâd-ı dâlâli ol dikmişdür. Nice oñup bitmeyecekler gelüp ol tohum ekmege başlamışlar ve nice ber-ğordâr olmayacaklar ol nihâle budaklar aşlamışlardur. Hâk Te'âlâ tohumların çürüde ve köklerin kûruda!.." ²²

Ehl-i Sünnet'ten olan Âşık Çelebi'nin Usûlî'ye yönelttiği bu tenkidin, onun şiiirlerinde Nesîmî tarzında bir vahdet-i vücüt iddiası görmesinden ileri geldiği anlaşılıyor... Gerçi bizim burada asıl konumuz Usûlî'nin hayatını, eserlerini, dinî, tasavvufî inançlarını bütün teferruatıyla incelemek değil; ama bir vakıayı gerçeğe uygun veya daha yakın olarak tespit niyetiyle şu kadarını ifade etmek gereğini duyuyoruz: Usûlî'nin, sonlarında Hz. Ali sözlerinden onu da çevirdiği hadis tercümeleri okunduğunda, Âşık Çelebi'nin onun hakkındaki ithamının dinî hamiyetten ileri gelen bir değerlendirme sayılması mümkün olabileceği gibi, "İşte böyle bir yola sâlik olan Usulî, şiiirlerinde şeriât kayıtlarına hiç önem vermemiş, mescit olmazsa meyhane bucağının kâfi olduğunu, kuru sofuluğun beş para etmeyeceğini belirtmiş, melâmeti ön plâna almıştır"²³ hükümlerinin de tarihî gerçeği tam aksettirmediği, nakledilen çıkarışlara dayanak teşkil eden şiiirlerin başka türlü anlaşılmayı gerektirdiği görülebilecektir.

Usûlî Divanı'nın bazı nüshalarının baş tarafında bulunan hadis tercümeleri, miraciyye ve *Yenice Şehrengizi* gibi, hem manzumelerini toplayan bu kitabının birer bölümü olarak mütalâa edilebilir, hem de müstakil eser sayılabilir. Çünkü onun hadis tercümeleri bazı kopyalarda divanından önce yer almakta, bir kısım yazmalarda ise müstakil olarak istinsah edilmiş bulunmaktadır. Ancak birkaç yazmada hadis tercümelerinin kimin tarafından yapıldığına dair her hangi bir kayıt görülemediği için, mütercim adı tespit edilememiştir.²⁴

21 Latîfî, *age.*, s. 176.

22 Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, 44b.

23 Abdülbaki Gölpınarlı, *Nesîmi, Usulî, Ruhî*, İstanbul, 1953, s. 14.

24 Meselâ şu kataloglarda 69 hadisi nazmen Türkçeye çeviren şairimizin mahlası tespit edilememiştir: Wilhelm Pertsch, *Die Arabischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha*, Gotha. Friedr. Andr. Perthes. 1878, no. 3, 24; Charles Rieu, *Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum*, 1888, 175 b, 256b; Ali Rıza Karabulut, *Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe Farsça*.

Bununla birlikte, bahis konusu hadis tercümelerinin birkaç yazmada “*Dîvân-ı Usûlî*” başlığı altında yer alması, çevirenin kimliğini öğrenmemize imkân vermekte; 16. asır şairlerinden Merdümî (ö. 971/1563)’nin kırk hadis tercümesinde bu konuda eser telif etmiş bazı selefleri arasında Usûlî adını anması da işaret ettiğimiz kayıtları doğrulamaktadır. Merdümî, “*Tuhfetü'l-İslâm*” adını koyduğu eserinde hadis-i erbain tercüme edenler arasında Usûlî’den şöyle bahseder:

“*Biri dahî Uşûli-i zâhid
Hâkq'a olmuşdı rûz u şeb 'âbid
Erba'inler çeküp idüp himmet
Eylemişdi meşâyîha hîdmet...*”²⁵

Usûlî, Hz. Peygamber’in hadislerini dilimize nazmen çevirirken, İran ve Türk şairlerinin kırk hadis tercümelerinde en çok kullandıkları “feilâtün mefâilün feilün” kalıbı yerine, remel bahrinin “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbını tercih etmiştir. Şair sözlerine doğrudan doğruya hadislerin tercümesiyle başlamış; çalışmasında bu tür eserlerin çoğunda görülen Allah’a hamd, Hz. Peygamber’e salât ü selâm, naat, telif sebebi, hatime gibi bahislere yer vermemiştir.

Mütercimim tercüme ettiği hadislerin miktar ve kaynağını bildirmemesi de bu konularda bazı hatalı ve noksan beyanlara sebep olmuş; meselâ kimisi onun 40, kimisi 78²⁶, kimisi de 2x40=80²⁷ hadis çevirdiğini söylemiştir. Hâlbuki Gülşenî dervişinin tercüme ettiği hadis sayısı ne 40, ne 78, ne de 80’dir. Şair, anılan eserinin tespit edebildiğimiz nüshalarının çoğuna göre, önce Hz. Peygamber’in 69 hadisini, bu tercümelerinin ardından da Hz. Ali’nin 10 vecizesini Türkçe’ye çevirmiştir. (Nitekim Pertsch ve Rieu’nun andığımız kataloglarında mütercim adı tespit edilememişse de çevrilen sözlerin miktarı konusunda doğru bilgi verilmiştir). Mütercimim dilimize naklettiği hadislerin sayısı hakkında böyle çelişkili ve hatalı bilgiler verilmesinin sebebi, eserinin bazı kopyalarında mevcut hadis miktarının çeşitliliği ve bahis konusu tercümelere sonra Hz. Ali sözlerinin çevrildiğini belirten başlıkların fark edilmeyişidir.

Arapça Yazmalar Kataloğu, I-II, Ankara, 1995, s. 23. (Râşid Efendi 495). Mukayese neticesinde öğrendiğimize göre, bu yazmalardaki hadis tercümelerinin sahibi Usûlî’dir. Ankara Millî Ktp. Yz. A 4420, vr. 16a-23b’de de Usûlî’nin hadis tercümeleri yer alıyor. Kütüphane kartoteksinde bu eserin Latîfî’ye ait sanılmasının sebebi, mezkûr tercümeden önce onun *Sübhatü'l-uşşâk*’ının yer almasıdır. Hâlbuki ikinci hadis tercümelerinin hiçbir yerinde çevirilerin Latîfî tarafından yapıldığını bildiren bir kayıt yoktur.

25 Merdümî, *Tuhfetü'l-İslâm*, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. nr. 1111, vr. 10b., Usûlî’yi kısaca tanıttuktan sonra: ذكره المردمى فى أربعة المنظومة. (Merdümî onu dört manzûmede andı) diyen Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi, (age., 106b), herhalde bu dört mısraı kast etmiştir.

26 *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, İstanbul, 1947, I, 112.

27 Abdülkadir Karahan, age., s. 170.

Usûlî'nin tercüme ettiği hadislerin kaynağına gelince, bu konuda mütercim tarafından verilmiş her hangi bir bilgiye rastlanmadığı için, onun Hz.Peygamber'e nispet edilen belirli miktardaki sözleri bizzat kendisinin mi seçtiği, yoksa tercümelerini Arapça veya Farsça bir derlemeyi esas kabul ederek mi meydana getirdiği konusunda şimdilik kesin bir şey söyleyebilecek durumda değiliz. Şairimizin Türkçe'ye çevirdiği hadislerden nakledeceğimiz beşi, meşhur mutasavvıf Abdurrahman-ı Câmî (817-898/1414-1492)'nin derleyip nazmen Farsça'ya çevirdiği kırk hadis arasında mevcuttur:

من لم يرحم لم يرحم
لا يؤمن احدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه
كل معروف صدقة
كفى بالمرء كذباً أن يحدث بكل ما سمع
تعس عبد الدنيا تعس عبد الدرهم

Usûlî'nin seçip çevirdiği hadislerin on -on ikisi ise Muhyiddîn Yahyâ Nevevî (631-676/1233-1277)'nin meşhur kırk hadisi (*el-Erba'üne'n-Neveviyye*) içinde yer almaktadır. Bu sebeple onun eseri üzerinde Câmî'nin *Erbaîn Hadis* tercümesinden ziyade Nevevî'nin kırk iki hadis ihtiva eden derlemesinin²⁸ tesirli olduğu söylenebilir.

Usûlî'nin istifade etmiş olabileceği kaynaklar konusunda dikkatimizi çeken bir başka husus, onun çevirdiği hadislerden on beşinin, yani yaklaşık olarak dörtte birinin Latîfî'nin "*Sübhâtü'l-uşşak*" (Âşıkların Tesbihi) adını verdiği yüz hadis tercümesinde bulunmasıdır. İki eserdeki müşterek hadislerden birkaçına ait tercümelerin gösterdiği şu benzerlikler ise bir mütercimin diğerinden faydalanmış olabileceğini düşündürmektedir:

العين حقّ

"Katı gösterme kendüni halka
Nazar-ı çeşm-i bedden eyle hâzer

Göz deger âdeme bu söz hâkdur
Eşerinden irer kişiye zarar."(Latîfî).

(Krş. Usûlî metninde buradaki sıraya göre 3. hadis tercümesi).

28 Nevevî'nin kırk hadisi hk. bilgi için bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (yyl. Kilisli Muallim Rifat- Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul, 1360/1941, I, 59.

من غشّ فليس منا

"*Hile vü hud'a ehli mekkârı*
Didi bizden degül Resûlu'llâh

Ya'ni mü'min degül münâfıkdur
Anı haşr eylemez bizümle ilâh." (Latîf).

(Krş. Usûlî metninde buradaki sıraya göre 35. hadis tercümesi).

Ancak gerek Latîfi, gerekse Usûlî'nin anılan eserlerini ne zaman meydana getirdikleri hususunda kesin bilgi edinemediğimiz için, bu mütercimlerden hangisinin diğerinden faydalanmış olduğu konusunda bir iddiada bulunmayacağız.

Usûlî, her ne kadar hadis ilmi sahasındaki eserleriyle tanınmış bir muhaddis değilse de gerek 16. asırda meydana getirilmiş bazı tarihî ve biyografik kaynaklarda yer verilen hayat hikâyesinden, gerekse divanında mevcut manzumelerden onun İslâmî bilgilere vâkıf bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Sanatkârın bazı seleflerinin hayatlarında görüldüğü gibi, sırf aklî ve naklî ilimleri tahsil ederek tam bir gönül huzuruna erişememiş olması dolayısıyla Mısır'a gidip tasavvufî bir yola girdiği de bilinmektedir. Anlaşıldığına göre, o, hadisleri nazmen tercüme eden Türk şairlerinin çoğu gibi, ömrünün faydasız geçen günlerini telâfi etmek, hayırla anılmaya vesile kazanmak, Hz. Peygamber'in şefaatine mazhar olmak vb. manevî gayelerle meydana getirmiştir eserini. Hadis tercümelerine bazı *Usûlî Dîvânı* nüshalarının baş tarafında yer verilmesi de bu bakımdan manalıdır. Denilebilir ki, şair tek bir konuya ait değil, inanç, ibadet, ahlâk meselelerine dair çeşitli hadisleri derleyip çevirmiş; böylece okuyucuya hayatın her sahasıyla alâkalı mesajlar vermek istemiştir. Çevirdiği hadislerden bir kısmı, onun yaşadığı çağın sosyal ve siyasî hayatında şahit olduğu uygunsuzluk ve bozuklukları tenkit ve düzeltme niyeti taşıdığını da düşündürmektedir.

Usûlî'nin "kısaca şerhli" denebilecek tercümelerinde dikkatimizi çeken bir başka husus, onun bazı hadisleri "batınî", başka bir ifadeyle "işârî" yönden idrak edip çevirmiş olmasıdır. Bu tercüme, Gülşenî dervişinin dinin usulüne bağlı olarak hadislerin zahirî manalarıyla birlikte batınî manalarını da fark ve "keşf" ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Meselâ: "Hepiniz birer görüp gözeticisiniz; hepiniz de görüp gözettiklerinizden mes'ulsünüz" manasındaki hadisin akla ilk gelen karşılığında başka, batınî manasına, yani kişinin akıl ve iradesiyle idare ettiği öz varlığından, duyu ve organlarından mes'ul tutulduğuna da dikkat çeker:

"Her kişi bil kim şoban gibidür iderler suâl
Kim elüñ altındağına n'eyledüñ n'itdün diyü

*Cümle a'zâ vî kuvâ dahî ra'yyet gibidür
Sorulur hem anları n'itdûñ niçe gütdûñ diyü."*

[Herkes çoban gibidir, herkese "Elinin altındakine ne yaptın?" diye sorarlar... İnsanın bütün organ ve kuvvetleri de bir hükümdarın emri altında bulunan halk gibidir. Ona da "Onları ne yaptın, nasıl güttün, nasıl idare ettin?" diye sorulacak..].

Usûlî'nin belirli sayıdaki hadis ve vecizelerin dilimize çevrilmesinden ibaret bu eserini tanıtırken verdiğimiz bilgiler, onun aynı zamanda bazı eksik ve kusur sayılabilecek taraflarını da ortaya koymuş bulunuyor... Bahis konusu tercüme, hadis ilmi kriterleri yönünden değerlendirildiğinde isnat, metin tenkidi, ravilerin tenkidi, vürud sebebi gibi çevirdiği rivayetlere dair meselelere temas etmeyişi sebebiyle kusurlu bulunabilir. Şairin tercüme ettiği hadislerin, alındığı yeri tespit edemediğimiz bir ikisi dışında kalanların tamamı Ehl-i Sünnet'in bu konuda en sıhhatli saydığı *Kütüb-i Sitte*'de mevcut hadislerdendir; ancak çevirdiği rivayetlerin birkaçının doğru anlaşılması için bazı izahları gerektirdiğini, aksi takdirde bir kısım okuyucuların yanılgısına sebebiyet verebileceğini de belirtmek lâzımdır. Çünkü onun birer kıt'ayla Türkçe'ye aktardığı birtakım hadislerin manaları konusunda şerh edicilerin birbirinden az çok farklı yorumlar yaptığı bilinmektedir.²⁹ Meselâ, bütün resim yapanların ateşe gireceği³⁰, at, kadın ve evde uğursuzluk olduğu konusundaki hükümlerin hangi maksatla verildiği iyice araştırılmadan, üstelik her hangi bir kayıt ve şart da konmadan çevrilmesi doğru değildir; bu konulara dair bazı sahih hadislerle çeliştiği bilinmektedir. Sözü uzatmamak için sadece "Uğursuzluk, kadında, atta ve evdedir" rivayeti hakkındaki tespitlere kısaca işaret etmekle yetinelim: Hadis âlimleri, uğursuzluğun kadında, atta ve evde olduğunu belirten rivayeti çeşitli şekillerde şerh etmişler,³¹ bazıları da bunun ravinin eksik naklinden ileri geldiğini, Hz. Peygamber'in Cahiliyye devrinde yaşayan halkın hatalı inancını tashih etmek maksadıyla öyle söylediğini anlatmışlardır.³² Bahis konusu rivayetin doğru anlaşılmasını sağlayacak bir delil de "Uğur üç şeydedir:

- 29 Meselâ buradaki 17. hadis hakkında yapılan şerhler için bk. İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, Kütüb-i Sitte, ts., 17, 141-142.
- 30 İslâm dininde çeşitli resimler hakkında verilen bazı hükümler için bk. Osman Keskiöğlü, "İslâm'da Tasvir ve Minyatürler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1961, S. IX, s. 11-23. Hayreddin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller Haramlar*, (4. bs.), İstanbul, 1987, s. 65-67. İslâm âleminde ve bilhassa Osmanlı Devleti zamanında resim yasağına dair tatbikat konusunda bilgi için bk. M. De M. D'Ohsson, *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, (çev. Zerhan Yüksel), Tercüman 1001 Temel Eser, nr. 3, s. 251-259.
- 31 Bu konuda bilgi için: Prof. Dr. İbrahim Canan, a.g.e., XI, 214-215.
- 32 Bu konuda fazla bilgi için bk. Ahmed ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, (çev. Kâmil Miras), VIII, 312-314; İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, ts. XI, 214-215.

Kadında, atta ve evde” (İbn Mace, “Nikâh”, 55) mealinde bir hadisin varlığıdır.

Sünnî veya sünnî olmayan bütün İslâmî tasavvuf hareketlerinde Hz. Ali'nin çok mühim bir yer tuttuğu, bazı tarikat mensuplarının silsilenamelerinde onu yollarının başı saydıkları bilinmektedir. *Usûlî Dîvânı*'nda da Hz. Ali ve onun neslinden gelen on iki imam sevgisi kendisini belirgin olarak gösterir.³³ Usûlî, hadis çevirilerinin sonlarında şefaatinin ümit ettiği Kevser Sakisi (Hz. Ali)'nin sözlerinden onunu yine aynı şekilde nazmen Türkçe'ye çevirmiştir. Onun bu vecize tercümeleri divanının mevcut nüshalarının bir kısmında bulunmakta, hadis çevirilerinden sonra “*Min Kelimât-ı 'Aliyyü Velî Kerrem-Allâhu Vechehu*”³⁴, “*Tercüme-i Kelimât-ı Hazreti 'Alî...*”³⁵, *Kelimât-ı Şâh-ı Gâlib 'Alî bin Ebî Tâlib Rady'Allâhu Anhu*”³⁶ gibi başlıklar altında yer almaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Muhammed'in belirli miktardaki hadislerini nazmen tercüme konusunda seleflerinin izinden giden şair, yine Hz. Ali'nin bazı vecizelerini dilimize çevirenlere uyararak onun “*Sad-Kelîme*” adıyla tanınmış yüz sözünden onunu da teberrüken (uğurlu sayarak) Türkçe'ye aktarmıştır. Görebildiğimiz kadarıyla henüz neşredilmemiş olan bu hadis ve vecize tercümelerinin şairimizin edebî şahsiyetinin daha iyi tanınmasına ve divanındaki diğer manzumelerin daha sağlıklı tahlil ve tetkikine ışık tutacağını umuyoruz.

Usûlî'nin tercüme ettiği hadis ve vecizelerin tenkitli neşrini, şu altı kopyayı karşılaştırmak suretiyle yaptık:

1. A: Millet Ktp. Ali Emirî Efendi, Manzum Eserler, nr.31.

86 vr., 210x 120, 137x65 ölçülerinde, 13 str., talik, 1 ve 12. yaprak başları tezhipli, abadî kâğıt, koyu kahverengi meşin, hafif şemseli cilt. 1. yaprakta Ali Emirî Efendi'nin vakıf mühürü basılı, 1-2 ve 83-86. varaklarda Hâkî ve Kuloğlu'nun birkaç gazeliyle bazı sayfa kenarlarında gazeller yazılı. Vr.2b-11b'de 69 hadisin ikişer beyitli kıt'alar hâlinde tercümesi ile Hz. Ali'nin on sözünün aynı şekilde yapılmış çevirisi yer alıyor. Şairin Hz. Ali vecizelerine ait on kıt'asından birkaçı divanının bu nüshasında “*Tercüme-i Kelimât-ı Hazreti 'Alî*” kısmından önce hadis tercümeleri arasında (vr.7a) yer almakta, hadis olduğu bilinen iki sözle manzum Türkçe karşılıkları ise Hz. Ali'ye nispet edilen özdeyişlerin çevirisine ayrılmış kısımda (vr.11b) bulunmaktadır.

كفى بالمرء كذباً أن يحدث بكل ما سمع hadisi ve tercümesi yanlışlıkla iki kere (vr.6b, vr.11b'de) yazılmıştır. Takdim ettiğimiz metindeki varak numaraları bu nüshaya aittir.

33 Bu konuda bilgi için bk. *Usûlî Divanı*, (yyl. Mustafa İsen), Ankara, 1990, s. 14-16.

34 *Dîvân-ı Usûlî*, Süleymaniye Ktp. Lâleli, nr. 494. Tercüman Gazetesi, Y-131, vr. 30a.

35 *Dîvân-ı Usûlî*, Millet Ktp. A. Emirî, Manzum nr. 31, vr. 10b.

36 *Dîvân-ı Usûlî*, Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbî, 1554, 56b.

2. **B:** Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi 1554/3. *Usûlî Dîvânı*'nın bu nüshasında hadis tercümeleeri vr.49b-56a arasında bulunmaktadır. 198x132 ebadında olan yazmanın satır sayısı muhtelif, yazısı taliktir.

3. **K:** Köprülü Ktp. 2. kısım nr. 362. Usûlî'nin hadis tercümeleeri bu mecmuanın 22-24. yaprakları arasında, sayfa kenarlarında ve talik hattıyla yazılmıştır.

4. **L:** Süleymaniye Ktp. Lâleli, nr. 494.

190x130, 135x90 mm ebadında, her sayfada 17 str.

5. **M:** Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, nr. 6415. Bu mecmuanın vr. 53-58. yapraklarında 55 hadisin kıt'alar hâlinde Türkçe tercümesine yer verilmiştir. Eser ve sahibinin ismini ihtiva etmeyen bu hadis tercümelerinden kırka kadar olanlar, mütercim adının bildirildiği nüshalarla yaptığımız mukayese sonucunda anlaşıldığına göre, Usûlî'ye aittir. Bahis konusu yazmada (vr.56b-58a) geri kalan on beş hadis tercümesinin aynı şair tarafından yapıлып yapılmadığını gösteren bir kayda rastlanamamıştır. Ancak bu çevirilerin mukayeseye esas aldığımız diğer beş nüshada bulunmaması, onların Usûlî'ye ait olmayabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Bu mesele, aynı eserin elde edilebilecek başka kopyalarının yardımıyla halledilebilecektir.

6. **T:** Süleymaniye Ktp. Tercüman Gazetesi Y-131.

197x125 (139x78) mm, 15-16 str., yazı değişik harekeli ve harekesiz nesih. Kâğıt aharlı, kalın samani renkte, cedveller yaldızlı, cilt sırtı onarım görmüş, kapaklar kırmızı bez. Vr. 23-30 arasında 68 hadisin ikişer beyitli kıt'alar hâlinde tercümesinden sonra Hz. Ali'nin on sözünün çevirisi yer alıyor.

2b /1 اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

1. *Hiç niyyetsüz cihân içre dürüst olmaz 'amel*
İnneme'l-a'mâlü bi'n-niyyât buyurmuşdur^{1/1} Resûl
2. *Hayr olursa niyyetüñ hayra irer işüñ soñu^{1/2}*
Şerr ise hod niyyetüñ şerr işi Hak kılmaz kabûl.

[Dünyada niyetsiz hiç bir amel doğru düzgün ve tam olmaz. Hz. Peygamber: "Ameller niyetlere göredir" buyurmuştur. Niyetin hayır olursa, işin sonu da hayra erişir; eğer niyetin kötüyse, bil ki, kötü işi Cenab-ı Hak kabul etmez!]

1/1 buyurmuşdur A: buyurdi B, K, M, T.

1/2 soñu A, B, K, L, T: senüñ M.

2 من لم يرحم لم يرحم

1. *Rahm umarsañ Hâk Te'âlâ'dan esirge halkı kim
Kim ki halka rahm iderse rahmet eyler^{2/1} Hâk aña*
2. *Şol kişi kim halka rahm itmiye^{2/2} şeksüz şübhesüz
Rahm kılmaz Hâk Te'âlâ Hazreti muıtlak aña.*

[Yüce Allah'tan rahmet umarsan, insanlara merhamet et... Çünkü kim insanlara acırsa, Allah da ona merhamet eder. Halka acımayan kişiye, şüphesiz Cenab-ı Hak merhamet etmez.]

3 ان العين حق

1. *Çün yavuz göz hağ durur diyü buyurmuşdur Resül
Kim akar şuya eser yile irer andan eser^{3/1}*
2. *Kendüni her kişiye gösterme tezyin eyleyüp
Tâ yavuz gözden saña nâgâh irişmeye zarar.^{3/2}*

[Hz. Peygamber "Göz değmesi gerçektir" buyurmuştur. Kem gözden akar suya, esen yele bile (kötü) tesir isabet eder!.. Öyleyse, kendini süsleyip herkese gösterme ki değen gözden sana ansızın bir zarar dokunmasın.]

3a/4 قال الله تعالى ان رحمتى سبقت على غضبى

1. *Hulk-ı Hâk ile tahalluk kıl eyâ şâhib-nazar
Olmasun dirseñ eger dünyâda^{4/1} renc ü zahmetüm*
2. *Kim hadiş-i kudside Peygamber'e Hâk Hazreti^{4/2}
Didi kim sâbık durur dâyim ğazabdan rahmetüm.*

2/1 kim A, B, K, L, T: sen M. eyler A, K, M: ider L, T.

2/2 itmiye A, K, M, T: eylemez L.

3/1 diyü buyurmuşdur A: didi buyurdı ol B, K. eser B, K, L, T: zarar A.

3/2 eser A: zarar L, T.

4/1 dünyâda B, L, T: 'âlemde A.

4/2 Hâk Hazreti A, T: Hazreti Hâk L.

[Ey görüş, düşüniş sahibi, eğer “Dünyada sıkıntım, zahmetim olmasın” dersen, Allah’ın ahlâkıyla ahlâklan ki bir hadis-i kudsîde Hz.Peygamber’e Cenab-ı Hak şöyle dedi: “Rahmetim daima gazabımı geçmiştir.”]

- 5 انَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ
1. *Zâhir ü bâtın ‘adü dutmuş durur her yanını
Yok durur maḥlûk içinde bir za‘if insân gibi*
2. *Nice kurtulsun hevâlardan bu miskîn âdemî
Seyr ider şeytân vücûdında tamarada kan gibi.*

[Yaratılmışlar içinde yoktur insan gibi zayıf olanı... Dış ve iç dünyasında düşman kaplamış her yanını... Nefsinin isteklerinden nasıl kurtulsun bu zavallı insan ki onun vücudunda şeytan damarındaki kan gibi dolaşır!]

- 6 لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ
1. *Âdem olan birbirine^{6/1} kardeş u yoldaş olur
Sen şakın âdem dime her gördüğün yoldaşına*
2. *Şöyle bil kim mü’min-i kâmil degüldür bir kişi
Ne şanursa kendüye ger^{6/2} şanmaya yoldaşına.*

[İnsan olan birbirine kardeş ve yoldaş olur... Sen sakın “adam” deme her gördüğün yoldaşına... Bil ki, bir kişi eğer kendisi için düşündüğünü yoldaşı için düşünmezse, kâmil mümin değildir o.]

- 7 الظُّلْمَ ظَلَمَاتٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
1. *‘Adl kıl kim rûz-ı mahşerde ‘adâlet didüğün
Nür-ı Hâk’ dur kim önünçe hâdi-i bi’z-zât olur*
2. *Lik zâlim yolunu görmez şırâtı geçmege
Kim kıyâmetde aña zulm işleri zulmât olur.*

[Adaletli davran... Zira “adalet” dediğin, mahşer gününde önünde bizzat sana doğru yol gösteren Hakk’ın nurudur. Fakat zalim, sıratı geçmek için yolunu göremez. Çünkü dünyada yaptığı zulümler kıyamette onun için karanlıklar olacaktır.]

6/1 Birbirine A, M: birbiriyle B.

6/2 kendüye ger A, K, M: kendözine B.

- 8 لا يدخل الجنة قتات
1. *Şol ki mü'minler arasında durup söz taşıya
Cennete girmez didi Peyğamber-i āhîr zamân*
- 3b 2. *Şol ki gammâz ola vü nemmâm ola ey ehl-i dil^{8/2}
Şöyle bil aña maqâm olmaz bihişt-i câvidân.*

[Ahir zaman Peyğamberi Hz.Muhammed: “Müminler arasında yaşayıp da söz taşıyan cennete girmez” dedi. Ey gönül sahibi, (dindar insan), bil ki, fitneci ve koğucu olana ebedî cennet makam olmaz.]

- 9 لا يحلّ لمؤمن ان يهجر اخاه فوق ثلث
1. *Ey birāder şöyle^{9/1} bil dünyāda dîn kardeşleri
Lâyık olmaz birbiriyle^{9/1} itseler ceng ü cidâl*
2. *Üç güne dek kaçışıp ayrılısalar cāyiz düürür
Lîk üç günden ziyāde itseler olmaz hâlâl.*

[Ey birader, şöyle bil ki, dünyada din kardeşlerinin birbiriyle kavga etmesi ve savaşması yakışmaz. Birbirlerine kızdıklarında üç güne kadar küsseler, caizdir... Fakat üç günden fazla küsseler, bu dargınlık helâl olmaz.]

- 10 كلّ أمّتى معاف الاّ المجاهرون
1. *'Afv olunur ümmetümiñ her biri didi Resûl
Çünkü itdügi günāhı utanup pinhân ider^{10/1}*
2. *Lîk 'afvolmaz suçı şol kişinüñ kim dünyada
Bir günāhı işleyüp 'älemlere destân ider.^{10/2}*

[Hz. Peyğamber: “Günahı utanıp gizli işleyen ümmetimin her biri affedilir; fakat dünyada bir günah işleyip de onu herkese anlatan kimsenin suçu bağışlanmaz” dedi.]

8/2 nemmâm A, B, K, L, T: zâlim M. dil A, K: dîn B, M, T.

9/1 şöyle A, B, K, L, M: bellü T.

9/1 Lâyık olmaz birbiriyle A, B, K: Lâyık olmaz birbirine L, Birbiriyle lâyıq olmaz M.

10/1 utanup pinhân ider A, L: eyleyüp pinhân ide B.

10/2 kişinüñ K, L, M, T: kimsenüñ A, B. ider A: ide B.

11 كل مسكر حرام

1. Yime vü içme anı kim âdemi serhoş ider
Her ne şey kim âdemi mest eyleye^{11/1} olur harām
2. Tevbe kıl Allah'a vü gaflet şarābundan ayıl
Tā ulü'l-elbāb ile haşr olasın yevme'l-kıyām.

[İnsanı sarhoş eden şeyi yeme ve içme. Çünkü insanı sarhoş eden her şey haramdır. Allah'a tevbe et ve gaflet içkisinden uyan ki, kıyamet günü akıl sahibi kişilerle diriltilip toplanasın.]

12 كل معروف صدقة

1. Eylik itseñ bir müsilmana ya hoş söz söyleseñ
Haq Te'ālā'nuñ katında ol taşadduğdur hemān
2. Hāşılı bu kim Haq emrinde ne iş kim işleseñ
Sadaka virmek^{12/2} gibidir dutma şek kılma gümān.

[Bir Müslüman'a iyilik etsen veya güzel bir söz söyleyen, o, yüce Allah katında hemen sadaka vermek gibi makbul olur. Bundan çıkan şudur: Allah'ın emrine göre ne iş yapsan, şüphe etme ki, o sadaka vermek gibi (sevap sayılır).]

13 اعملوا فكل ميسر لما خلق له

- 4a /1. Kıl 'amel ey mü'min ü şükür it ki dünyāda her iş
Hep Haq'ıñ taqdiridir ger küfr ü ger imān olur
2. Her kişi ne^{13/2} fi'l için kim yaradıldı dünyada
Ol işi tutar gelir ol iş aña āsān olur.

[Ey mümin, (dine uygun) amel et ve şükret... Çünkü dünyada meydana gelen her iş gerek iman, gerekse küfür, hep Allah'ın takdiriyle olur. Herkes hangi fiil için yaratıldıysa, dünyada o işi tutar, o iş ona kolay gelir.]

11/1 eyleye A, B, K, L, T: eylese M.

12/2 emrinde A, K, M: emriyle B. virmek A, K, L, M, T: itmek A. dutma şek kılma L: şek kılmağıl A, şek dutma vü itme B. dutma kılma T. şek dutma vü kılma K.

13/2 Her kişi ne A, K: Her kişi kim ne T. dünyada A: 'āleme K, L, T. M'de bu kıt'anın yerinde şu kıt'a var:

"Kıl 'amel kim hep müyesserdür sentüñ-çün halk olan
Haq didi çün leyse li'l-insāni illā mā sa'a
Hayr ü şer halk itdi Haq insāna virdi ihtiyār
Kıl 'amel hayra didi kılsañ kamu hāşıl ola."

14 من رآنى فقد رأى الحقّ

1. *Nā-gehān görse düşünde bir kişi Peyğamberi
Gördüğü haqdur şağın sen dutmayasın^{14/1} dağ aña*
2. *İdemez şeytān temeşşül şüretine Aħmed'üñ
K'ol muşavver nürdur virmiş kerāmet Hağ aña.*

[Bir kişi apansızın rüyasında Peyğamber'i görse, gördüğü gerçektir; sakın sen ona kusur bulma... Şeytan, Hz.Muhammed'in şekline giremez... Çünkü Hz.Peyğamber cisimlenmiş bir nurdur, Cenab-ı Hak ululuk ve bağış vermiş ona.]

15 من كان فى حاجة أخيه كان الله فى حاجته

1. *Didi Peyğamber şu mü'min kim rızā-yı Hağğ için
Hācetini sa'y idüp bir qardaşuñ mağşül^{15/1} ider*
2. *Ḍāyi' olmaz itdüğü iylik Hudā bir gün anuñ
Şübhesüz bir buñ deminde hācetin mağbül ider.*

[Hz. Peyğamber dedi ki: "Bir mü'min, Allah rızası için bir kardeşinin ihtiyacını çalışıp verirse, onun yaptığı iyilik kaybolmaz; şübhesiz Yaratan bir gün onun bir sıkıntılı zamanında ihtiyacını karşılar."]

16 من یرد الله به خيراً یصب منه

1. *Hağ Te'ālā bir kula iyilikler itmek dilese
Ḍār-ı dünyāda aña dürlü müşibetler virür*
2. *Pes belāya şabr kıl dünyāda ey derviş kim
Āħiretde Hağ belā ehline rağmetler virür.*

[Cenab-ı Hak bir kula iyilikler yapmak istese, şu dünya yurdunda ona türlü musibetler verir. O hâlde ey fakir, (derviş), belāya sabret ki ahirette Allah belāya uğramış kullarına rahmetler edecektir.]

14/1 sen dutmayasın A, K, L, T: dutmayasın sen M.

15/1 mağşül L, M, T: tağşil A.

17 ان الميِّت ليعذب ببياء اهله

4b/1. *Bir kişi kim öldi dünyâdan götürdi raştını*
Ađlamak pes fâide itmez. aña dūr u dirâz.^{17/1}

2. *Lik kavmi ađlasalar nevhâ vü zârî kılup*
İriřür ol meyyite andan ‘azâb ey ehl-i râz.^{17/2}

[Bir kişi ölüp dünyadan yol gereklerini götürdüğünde, ona uzun uzadıya ağlamak fayda vermez... Fakat hısım akrabası ağlayıp sızlasa, ey sır sahipleri, o ölüye bundan dolayı keder ve ıztırâp ulaşır.]

18 خيركم من تعلم القرآن و علمه

1. *Efzâl-i insân odur halk içre kim cehd eyleyiüp*
Bile kendü ‘ilm ü Kur’an’ı vü ta’lîm eyleye

2. *Bende-i hâşş-ı Hudâ oldur ki gevherler saçup*
Hâlikuñ rahmetlerini halka tefhîm eyleye.

[Halk içinde insanların en faziletlisi, çalışıp ilim ve Kur’an’ı öğrenen ve başkasına öğretendir. Allah’ın has kulu, inci (gibi güzel söz)ler saçıp Yaratın’ın rahmet eseri olan ayetlerini halka anlatan kişidir.]

19 ان الدين يسر

1. *Dîn-i İslâm’uñ kamu aĥkâmı âsândur velî*
Nefs kâhildür aña Haĥĥ’uñ yolu düşvâr olur

2. *Lezzet-i imân alan küfr ile ‘ișyândan kaçar*^{19/2}
Şevk ile dolar dil ü cânı vü pür-envâr olur.

[İslâm dininin bütün hükümleri kolaydır amma nefis tembeldir; Hakk’ın yolu ona zor görünür.. İman lezzetini alan, Allah’ı inkârdan ve O’nun emirlerine itaatsizlikten kaçır. Can ü gönü şevkle, nurlarla dolar.]

17/1 rařtını A, B, L: zaĥmeti T. itmez A, L: kılmař B, T. itmez aña dūr u dirâz: kılmař aña ĥod zâr zâr M.

17/2 nevhâ M, T, B: girye A, L. râz A: zâr L, M. ol meyyite andan ‘aüâb ey ehl-i râz A: andan ‘aüâb ol meyyite ey ehl-i zâr T.

19/2 ‘ișyândan kaçır A. ‘ișyândan geçer L, M imândan geçer T. cânı vür pür-envâr A: cân kâmusı envâr T.

20 إذا ضيقت الامانة فانتظر الساعة

1. *Muntazır ol kim yakın oldu kıyâmet kopmağa
Çünkü alçak kişiler şadr ısı oldu bî-gümân*
2. *Bu^{20/2} hılâfet bir emânetdür Hüdâ'dan âdeme
Pes emânet zâyi' oldu kalmadı emn ü emân.*

[Alçak kişiler büyük mevkilerin sahibi olduğunda şüphesiz kıyametin kopması yaklaştı demektir, bekle... Bu halifelik Allah'tan insana bir emanettir... Ne zaman ki emanet kaybolur, yitip zarara uğrar, işte o zaman güvenlik kalmamış demektir.]

21 لا تعذبوا بعذاب الله

1. *Cânlu olan nesneyi öldürmelü olursañuz^{21/1}
Siz aña itmeñ 'aüübü âteş-i süzân ile*
- 5a/2. *Qahr-ı mutlak hâlîka mañşüşdur câiz degül
Hağ'dan artuğ kimse ta'üüb eylemek nîrân ile.*

[Canlı bir şeyi öldürmek gerekirse, siz ona yakıcı ateşle işkence etmeyin... Mutlak kahır, Yaratan'a mahsustur, Allah'tan başka kimsenin ateşle ceza vermesi caiz değildir.]

22 اسلام المرء دون شروطه

1. *Ger dilerseñ bilesin İslâm'ı bir kişiniñ^{22/1}
Hüsn-i İslâm'ı şurûğundan anuñ ma'lümdur*
2. *Şartına kılssa vefâ bil mü'min-i şâdıkdur ol
'Ahdine durmazsa imânu anuñ ma'dümdur.*

[Bir kişinin Müslüman olup olmadığını bilmek istersen, onun İslâm'ının güzelliği şartlarını yerine getirip getirmemesinden bililir. Eğer dinin şartlarını yerine getiriyorsa, bil ki, sadık mümindir o; eğer sözünde durmuyorsa, imanı yoktur onun.]

20/2 Bu A, B, M, T: Bil L.

21/1 öldürmelü olursañuz A, B, K, L, T: ger olasın öldürmelü M.

22/1 kişiniñ B, M, T: âdemüñ A, L.

- 23 كن فى الدنيا كأنك غريب و عابر سبيل
1. *Bu cihân içre garîb âdem gibi dirlik diril*
Âhîret saña vaţandur aña 'azm itmekde ol
2. *Ya meger yol gibidiür diünyâ vü sen bir yolcusın^{23/2}*
Durma vü eglenme bir sâ'at geçüp gitmekde ol.

[Bu dünyada garip bir insan gibi hayat geçir... Senin (asıl) vatanın ahi-rettir, ona yönel...veya dünya bir yol, sen de bir yolcu gibisin... Öyleyse, bir saat durma, oyalanma, geçip gidici ol!]

- 24 لا يبقى من النبوة الا المبشرات
1. *Şimdiden soñra nebî gelmez bunu böyle biliüñ*
Çünkü Peyğamberde hatm oldu nübüvvet ey cüvân
2. *Çaldı bir hisşe nübüvvetden velîkin ümmete*
Ehl-i diller gördügi rü'ya-yı şâlih bî-gümân.

[Bundan sonra peygamber gelmez, bunu böyle bilin! Çünkü ey genç, peygamberlik Hz. Muhammed'de sona erdirildi. Ancak ümmete peygamberlik-ten bir hisse kaldı ki o da şüphesiz gönül sahiplerinin gördüğü salih rüyadır.]

- 25 جفّ القلم بما انت لاق
1. *Eyü yavuz her ne kim gelse gerekdür başuña*
Yazdı Hağ emriyle levh üstine anı kalem
2. *Çıl-be-çal yerlü yerince başuña bir bir geliür*
Şöyle kim takdîr-i Hağ ile^{25/2} kalem kıldı rağam.

[Allah'ın emriyle kalemin levh-i mahfuz üstüne yazdığı iyi, kötü her ne varsa başına gelecektir. Hakk'ın takdiriyle kalemin yazdığı şeyler başına yerli yerince bir bir gelir.]

^{23/2} sen bir yolcusın B, L, T: şol yolcu gibi A.

^{25/2} yerince: yerinde T. kim A: ki L. Hağ ile A: Hüdâ ile B, L, T.

5b/26 هل تنصرون و ترزقون الأ بضعائفكم

1. Şöyle bil dervişler^{26/1} yüzi suyunadur size
Milk ü māl ü devlet ü nuşret ki virür ol İläh
2. Şarf kıl mālüñ za 'if ü derdmend olanlara
Tā ki devlet gitmeye elden tebāh olmaya cāh.

[Bilin ki, Allah'ın size verdiği mal, mülk, nimet, yardım ve başarı fakirlerin, dervişlerin yüzü suyu hürmetindedir. Şu hâlde malını zayıf ve dertli olanlar için de sarf et ki nimet ve saadetin elinden gitmesin, mevki ve itibarın mahvolmasın.]

27 البرّ حسن الادب

1. Dîn içinde yahşuluk hüsn-i edebdür bilmiş ol
Şöyle kim bir kişi hoş-güftār ü hoş-girdār ola
2. Ehl-i berr oldur ki Hakq u halkuñ ādābın göre
Ya'ni gökçek hulq taḥsıl ide nīgükār ola.

[Dinde iyilik, edep güzelliğidir, bilmiş ol... “Edep güzelliği” de bir kişinin güzel söz söyleyici ve iyi amel eyleyici olmasıdır. “Berr” sahibi, Hak'ın ve halkın edeplerini gözeten, yani güzel ahlāk elde edip iyilik yapıcı olandır.]

28 الطهور نصف الايمان

1. Pāklık kıl dāimā ey mü' min-i pāk-i 'tikād
Çünkü Peyğamber buyurdu nişf-ı imāndur tuḥūr
2. Ābdest al bāḥnuñ şirk ü riyādan pāk kıl
Tā ki ḳalbüñe tecellī eyleye nūr-ı hużūr.

[Ey temiz inançlı mümin, daima temizlik yap, temiz ol! Çünkü Hz. Peyğamber: “Temizlik imanın yarısıdır” buyurdu. Abdest al, içini şirkten, ikiyüzlülük ve gösterişten temizle ki, kalbinde huzur nuru görünsün.]

29 لكلّ داء دواء

1. Ḳahr ü miḥnetden şikāyet eyleme ey ehl-i derd
Şöyle bil 'ālemde kim her derde vardur bir devā

26/1 dervişler A, T: dervişlertüñ L. Milk ü māl B,T: Māl ü mülk A, L.

2. *Ol devâyı bir sebep kômiş durur ortada Hâk^{29/2}
Lîk her derde devâ kılan Hüdâ'dur bil Hüdâ.*

[Kahır ve zahmetten şikâyet etme ey dert sahibi!.. Bil ki, dünyada her derdin vardır bir çaresi... o ilâcı arada bir sebep olarak koymuştur Cenab-ı Hak, fakat her derde deva yaratan Allah'tur muhakkak.]

30 يحشر كلَّ عبدٍ على ما ماته عليه

- 6a/1. *Ey birâder kendüñe hayr işi dâim^{30/1} pîşe kı
Naql idesin tâ ki dünyâdan eyü a'mâl ile*

2. *Sen muqarrer bil bunu her kul ki dünyâdan gider
Her ne hâl ile giderse haşr olur ol hâl ile.*

[Ey kardeş, hayırlı işleri kendine daima âdet edin ki dünyadan ahirete iyi amellerle göçesin. Sen şunu şüphesiz bil ki, her kul dünyadan hangi hâlde giderse, ahirette o hâlde diriltilecektir.]

31 سبق المفردون

1. *Zîkr-i Hâk'dan gayriye olma enîs ü böyle bil
Sebkat itdi cümle 'âlemden^{31/1} şular kim ferd olur*
2. *Ya'ni Hâk zikrinden artuk nesneye virmez vücüd
Kaḥbe zen dünyâya meyl itmez şular kim merd olur.*

[Allah'a anmaktan başka şeylere dost olma. Bil ki, tek olan, eşi bulunmayan (arif) kişiler hep bu dünyadan geçti... Yani Allah erleri, namussuz bir kadın gibi aldaticı olan şu döneke dünyaya muhabbet etmez; Cenab-ı Hakk'ı anmaktan başka şeye varlık vermezler.]

32 الدنيا سجن المؤمن و جنة الكافر

1. *Didi Faḥr-i Enbiyâ kim işbu dünyâ-yı denî
Kâfire cennetdür ammâ mü'minüñ zindânıdur*
2. *Muḫtaribdür mü'min ü dâ'im ḫalâş olmaḫ diler
Ḥubb-ı dünyâ kâfirüñ ḫod dîni vü imânıdur.*

29/2 kômiş A, T: kılmış B. Ol devâyı bir sebep kômiş durur ortada Hâk A, T: Devâ-yı Hâk ortada bir sebep kômişdur ol L. (Bu mısradaki vezin bozuk.)

30/1 kendüñe hayr işi A, T: hayr işi kendüñe L.

31/1 'âlemden A, B, T: 'âlemde L.

[Peygamberlerin iftihar vesilesi olan Hz.Muhammed dedi ki: “Şu (alçak) dünya kâfirin cenneti, amma müminin zindanıdır.” Çünkü inanan bu dünyada ıztırap çeker ve daima kurtulmak ister... Dünya sevgisi ise kâfirin dini, imanıdır.]

33 من بطاء به عمله لم يسرع به نسبه

1. *Hağ yolunda bir kişiyi girü koya ger^{33/1} ‘amel İlerü ilemez ol biçâreyi ašlâ neseb*

2. *Aşşı kılmaz devlet-i dünyâ ger olmasa ‘amel Pes neseb faħırini terk it eyle taħşil-i ħaseb.^{33/2}*

[Eğer bir kişiyi Allah yolunda ameli geri bırakmışsa, o zavallıyı soyu sopu asla ileri götürmez!.. Şayet iyi amel olmazsa, dünya nimeti, mevki ve sadeti fayda vermez. Bundan dolayı soyun sopunla övünmeyi bırak da şahsına ait bir değer elde et!]

34 من دلّ على عمل خير فله اجر فاعله

1. *Bir kişi bir ħayr işe itse delâlet lâ-cerem Ol kişi ol ħayr işi itmiş gibi bulur^{34/1} şevâb*

6b/2. *Cehd kıl ħayr eyle yâ ħayrâta ol dâ'im delil Tâ ki maħrûm olmayasın ħayrdan min küll-i bâb.*

[Bir kişi iyi bir işe kılavuzluk etse, şüphesiz o hayırlı işi yapmış gibi sevap elde eder. Öyleyse, çalış, ya hayır yap veya hayırlı işlere kılavuz ol ki her yönden iyilikten mahrum olmayasın.]

35 من غشّ فليس متّاً

1. *Şu kişi kim eyleye mü'minlere mekr ü ħiyel^{35/1} Ol kişi bizden degüldür didi sulţân-ı hüdü*

33/1 kişiyi girü koya ger ‘amel A, B: kişiyi girü ger kılsa L

33/2 olmasa A, L: olmaya T. it eyle taħşil-i ħaseb A: eyle vü taħşil kıl ħaseb L.

34/1 ħayr işi itmiş gibi bulur A, B: işi iden gibi bir olur L.

35/1 Şu (Şol) kişi kim eyleye mü'minlere mekr ü ħiyel A, B, T: Şol kişi bizden degüldür k'ide mü'minlere mekr L. degüldür A: ırakdur L.

2. *Ya 'ni haşr olmaz biziümle ol münâfıkdur didi*
Sen bizi mekr ü deġadan kıl cüdâ^{35/2} yâ Rabbenâ.

[“Mü’minlere hile yapan kişi bizden deġildir” dedi hidayet sultanı. Yani “Bizimle haşrolmaz, o münafıktır” dedi... Sen bizi hileden ve hilekârdan ayrı eyle ey Rabbimiz!]

- 36 كفى بالمرء كذباً ان يحدث بكل ما سمع
 1. *Her ne deñlü şādık u toġrı olursa bir kişi*
Söylemeklik her işitdüġin yeter aña yalan
 2. *Sözleri ehl-i cihānuñ ekşeriyâyâ kişb olur*
Pes ne lâzım söylemek her sözi ey şāhib-beyān?

[Her ne kadar doġru dürüst olsa da bir kişinin her işittiġini söylemesi ona yalan olarak yeter... Dünya ehlinin sözleri çok defa yalan olur. O hâlde ey beyan sahibi, her duyduġun sözü söylemenin ne lüzumu var?!]

- 37 يغفر الله الشهيد الأ الدين
 1. *Deynden ġayrı şehidüñ her günāhı ‘afv olur*
Kimseniñ ġaġkın ġoma boynuñda var eyle edâ
 2. *ġaġķ ile ġul ortasındaġı günah hep ‘afv^{37/2} olur*
Lik ġaġķ-ı ‘abd olursa maġfıret kılmaz ġudâ.

[Şehidin borcundan başka her günahı affedilir. Kimsenin hakkını boynunda bırakma, git, öde... Cenab-ı Hak ile kul arasındaki günahlar hep affedilebilir; fakat kişinin üzerinde kul hakkı olursa, Allah onu baġıřlamaz.]

- 38 ان الله طيب لا يقبل الا طيب
 1. *Çünki tayyibdür İlähe'l-‘âlemîn ey ehl-i zevķ*
Lâyık olmaz ġaġķ'a illâ tayyibîn ü tāhirîn
 2. *Levh-i maġfüz-ı ġaġâyıkda yazıldı^{38/2} bu kelām*
El-ġabişât li'l-ġabişin tayyibât li't-tayyibîn.

35/2 kıl cüdâ B,L, T: şaġlaġıl A

37/2 ‘afv A, L, T: maġv B.

38/2 yazıldı A, L: oġundı B, K, T.

[Ey zevk sahipleri, âlemlerin ilâhı güzel olduğundan dolayı O'na ancak güzel ve temiz işler lâyıktır. Hakikatlerin korunan levhasında şu söz yazıldı: “Kötü (kadınlar ve kötü söz)ler, kötü (erkek)lere, temiz (kadınlar ve söz)ler temiz (erkek)lere yaraşır.” (24/26).]

- 39 من البس الحرير في الدنيا لم يلبسه في الآخرة
1. *Âhretde şübhesüz geymek müyesser olmaya
Şol müselmân kim giye dünyâda dîbâ vü harîr*
2. *Lâcerem çün devlet-i dünyâya viridi göñlini
Lâzım oldu kim ola 'uqbâda ol hâr ü haķîr.*

[Dünyada ipek giyen Müslüman'a ahirette giymek kolay olmasın!.. Besbelli, madem ki (kendisine yasaklanmış elbiseyi giymek suretiyle) gönlünü dünyaya vermiştir, onun ahirette hor ve hakir olması gerektir.]

- 40 من يرد الله خيراً يفقهه في الدين
- 7b/1. *Haķ Te 'âlâ hayr vermek istese bir kimseye^{40/1}
Evvel anı dîn^{40/1} içinde 'âlim ü dâñâ kılar*
2. *Göñli gözün açup aña 'ibret ü hikmet virür
Âhır anuñ meskenini cennetü'l-me'vâ kılar.^{40/2}*

[Cenab-ı Hak bir kimseye hayır vermek istese, evvelâ onu dinde bilgili kılar; gönlü gözünü açıp ona ibret ve hikmet verir. Sonunda meskenini me'vâ cenneti eyler.]

- 41 ان الله ليملئ للظالم فاذا اخذه لم يفاته
1. *Her ne deñli zâlim olsa bir kişi ol pâdişâh
Raħmet ü faẓl ü keremden virür aña mühlet.^{41/1}*
2. *Lik zâlim cehl ile hâdden aşursa zulmini
Şöyle urur yire kim tutarlar andan 'ibreti.*

40/1 istese B, K, T: dilese A, L, M. kimseye A, B, L: kılma T.

40/1 dîn A: 'ilm K, L, M, T.

40/2 Bu kıt'anın 2. beyti yerinde M'de şu beyit var: “'İlm-i dîn idüp 'aḫâ ol kılma eyler faķîh / Eylemez a'mâ o kılın 'ilm ile binâ kılar.”

41/1 bir kişi ol A, B, K, L, M: bir ulu T. virür aña K, L, M: aña virür A, T.

[Bir kişi ne kadar zalim olsa, o büyük sultan rahmet, lütuf ve kereminden mühlet verir ona... Fakat zalim cehaletle zulmünü hadden aşarsa, zulümde aşırı gitse, Allah onu yere öyle vurur ki, insanlar ondan ibret alırlar!]

42 ان ابغض الرجال الى الله الالاد الخصم

1. Her ki dâim halk ile bahş ü huşümet eyleye
'Âlem içre ol durur Haqq'ın^{42/1} be-ğâyet düşmeni
2. Cehd kıl kim dâimā nerm ü latîf olsun sözüñ
Tâ ki düşmen kılmaya Haqq'a seni div-i denî.

[Kim Hak ve hakikat karşısında olup insanlarla daima iddialaşır, herkese hasımlık ederse, Cenab-ı Hakk'ın şu dünyada pek ziyade düşmanıdır o. Çalış, sözün daima yumuşak, güzel ve nazik olsun ki alçak şeytan seni Hakk'a düşman yapmasın.]

43 لا يدخل الجنة قاطع رحم

1. Rahm idüp bize haber virdi Resül-i kâinât
Kağ'-ı rahm iden kişi elbette girmez cennete
2. Ya'ni şol kim akrabāsın terk idüp kılmaz şıla
Ol Hudâ'dan ayrudur^{43/2} lâyıq degüldür rahmete.

[Kâinatın Resülü bize acıyıp haber verdi ki: "Akrabasıyla alâkasını kesen kişi elbette cennete girmez." Yani akrabasını terk edip onları ziyaret etmeyen kişi, Allah'tan uzaktır, rahmete lâyıq değildir.]

44 لا يدخل الملائكة بيتا فيه كلب و صورة

1. Şüret ü kelb olsa bir evde aña girmez melek
Bu sözi cân şafhasında eylegil^{44/1} imlâ gibi
- 8a/2. Şüret ü emmâre kelbinden^{44/2} artı göñlüñ evin
Tâ kim ola pāk ü tahir Mescid-i Akşâ gibi.

[Şu hadisi can sayfasına yazarcasına nakşet: "Bir evde suret ve köpek olsa, o eve melek girmez." Gönül evini (Allah'tan başka varlıklara ait) suret ve

42/1 halk L, T: Haqq A. Haqq'uñ A, K, L, M: halk'ın T.

43/2 ayrudur B, K, L, M, T: dördür A.

44/1 eylegil B, K, L, M, T: naşş kıl A.

44/2 kelbinden B, K, L, M, T: nefisinden A. ola A, L: a'lâ, T, Mescid A, L: secde-i T.

kötülükler'e aşırı şekilde meyilli olan nefis köpeğinden arındır ki, orası Mes-cid-i Aksâ gibi temiz ve mübarek olsun!]

45 كلّ مصوّر في النار

1. Ger muşavvir ola bir kişi vü taşvîrât ide

Şoñ uci ol düzdüğü şüretler aña mâr olur^{45/1}

2. Hâk'dan ayruğa muşavvirlük yaraşmaz lâ-cerem

Âhuretde ehl-i taşvîriün maķâmı nâr olur.^{45/2}

[Bir kişi ressam olsa ve resimler yapsa, meydana getirdiği resimler so-nunda ona yılan olur. Şüphesiz Allah'tan başkasına musavvirlük (varlıklara şekil vericilik) yakışmaz; (yasaklanmış) resim yapanların ahirette yeri ateş olur.]

46 كلکم راع و کلکم مسؤل عن رعیتہ

1. Her kişi bil kim şoban gibidür iderler^{46/1} suâl

Kim eliün altındakine n'eylediün n'itdiün diyü

2. Cümle a'zâ vü kuvâ daħi ra'iyet gibidür

Şorlur^{46/2} hem anları n'itdiün nice gütdiün diyü.

[Herkes çoban gibidir, herkese "Elinin altındakine ne yaptın?" diye sorar-lar... İnsanın bütün organ ve kuvvetleri de bir hükümdarın emri altında bulun-an halk gibidir. Ona da "Onları ne yaptın, nasıl güttün, nasıl idare ettin?" diye sorulacak.]

47 المسلم اخ المسلم

1. Rûh-ı Aħmed'den düriür mü'minler ervâhı ķamu

Bir deñizdendir bu enhâr u cedâvil bî-gümân^{47/1}

45/1 mâr A, K, L, M, T: bâr B, K, M. olur A, K, L, T: ola M.

45/2 ayruğa A, L, T: artuğa K, M. olur A, K, L, T: ola M.

46/1 iderler A, K, L, M, T: eylerler B.

46/2 Şorlur A, K, M, T: Şoralar L. Şoralar kim B.

47/1 u cedâvil A, B, K, L, T: cümleten ol M.

2. *Birbirine hep müselmânlar birâderler düürür*
Yâdlık olmaz müslümânlıkda ey şâhib- 'ıyân.^{47/2}

[Bütün müminlerin ruhları Hz.Muhammed'in ruhundandır. Bu nehirler ve kanallar şüphesiz aynı denizdendir...Bütün Müslümanlar birbirinin kardeşidir; ey basiret sahibi, Müslümanlık'ta ayrı gayrılık olmaz.]

- 48 *الشُّومُ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالِدَارِ*
1. *'Avrete ata eve virme gönül ey dîn eri*
Şümdur bunlar dimiş iki cihâna^{48/1} *cân olan*
2. *Ehl-i dünyânuñ işidür bunlara meyl eylemek*
Bunlara dil virmez^{48/2} *illâ câhil ü nâdân olan.*

[Ey din sahibi, inançlı erkek! Kadına, ata, eve gönül verme!.. Çünkü iki cihanın canı olan (Hz.Peygamber) “bunlar uğursuzdur” demiş... Bunlara mey-letmek dünya ehlinin işidir; bunlara ancak cahil ve bilgisiz olan gönül verir.]

- 8b/49 *يسرّوا ولا تعسرّوا وبشروا ولا تنفروا*
1. *Ger naşihat viresin bir mü'mine ey ehl-i 'ilm*^{49/1}
Söyle âsânun tarîkuñ aña yoluñ zahmetin
2. *Dîn yolu güçdür diyü ürkütme anuñ gönlini*
Vir beşâretler beyân eyle Hudâ'nuñ rahmetin.

[Ey ilim sahibi, eğer bir mümine öğüt verirsen, yolun kolayını söyle, zahmetinden bahsetme; “din yolu güçtür” diye ürkütme onun gönlünü... Ona müjdeler ver, anlat Allah'ın rahmetini!]

- 50 *لو علمتم ما اعلم لبكيتم كثيراً و لضحكتم قليلاً*
1. *Didi Peygamber eger siz bilseñüz ben bildüğüm*
Şenlüğüñüz oynamañuz gülmeñüz key az olur.^{50/1}

47/2 'ıyân B, K, L, T: 'inân L.

48/1 dimiş A, B, K, L: didi T. cihâna A, B: cihânda L.

48/2 dil virmez A, K, L, M, T: meyl itmez B.

49/1 'ilm A, B, K, L, T: dil M.

50/1 eger A, B, K, L, T: bize M. olur A, B, K, L, T: ola M.

2. *Zār zār ağlarduñuz çok çok fevât-ı furşata*^{50/2}
Ġaflet içinde kalan sanma ki ehl-i rāz olur.

[Hz.Peygamber: “Eğer siz benim bildiğimi bilseniz, şenliğiniz, oynamanız, gülmeniz çok az olur; kaçan nice fırsatlara ağlar, sizlardınız!...” dedi. Ġaflet içinde kalan sanma ki (ilâhî) sırlara sahip olur!]

- 51 لا يملأ جوف ابن آدم إلا التراب و لا يتوب الله إلا من تاب
 1. *Âdem oğlanı yaradıldı ħariş ü pür-ıama‘*
Gözini^{51/1} *doyurmaz imiş âdemüñ illâ türâb*
2. *Ya'ni ölmeyinçe dünyâdan usanmaz âdemî*
Lik tevbe idene virür Ġudâ biñ^{51/2} *feth-i bâb.*

[Âdem oğlu çok istekli ve aç gözlü yaratıldı; insanın gözünü ancak toprak doyururmuş...Yani insan oğlu ölmedikçe dünyadan usanmaz!..Fakat tevbe edene Allah bin kapı açar.]

- 52 إنما الاعمال بالخواتيم
 1. *Evveline bakına a'mâliüñ soñudur mu'teber*
Şâbit olmuşdur bu söz âyât ile bürhân ile
2. *Niçe mü'min dirilenler âħuri kâfir gider*
Niçe kâfir var ki dünyâdan gider imân ile.

[Başına bakma, itibar edilen, işlerin sonudur... Bu söz, ayet ve delillerle, (hadislerle) sabit olmuştur. Nice mümin olarak yaşayanlar sonunda (ahirete) kâfir gider; nice kâfir var ki dünyadan imanla gider.]

- 53 من عادى لى ولياً فقد آذنته بالحرب
 9a 1. *Ġaħ Te'âlâ Ġazreti Peyġamber'e viridi ħaber*
Bir velîm ile benüm bir kimse kim kılsa cedel^{53/1}
2. *Şöyle bilsün kim benüm ħahrundan ol bulmaz ħalâş*
Başına vü cânına imânına irer ħalel.

50/2 çok çok fevât-ı furşata B, K, L, M, T: şol fevt olan furşatlara A.

51/1 Gözini A: Ķarnını B, K, L, M, T.

51/2 biñ B, K, L, M, T: bir A.

53/1 cidâl A, L, M: cidâl T.

[Yüce Allah Hz.Peygamber'e bir hadis-i kudsîde şöyle haber verdi: "Bir kimse benim velim ile mücadele ederse, bilsin ki, benim kahrımdan kurtulamaz; başına, canına ve imanına zarar gelir onun.]

54 انّ الله ليؤدّد هذا الدّين بالرجل الفاجر

1. Çün Peyâmbere vahy ile haq dîni bünyâd eyledi^{54/1}
Nice kâmiller gelüp dîn yolunu irşâd ider

2. Lîk hikmet bundadur kim ol Hudâ idüp sebeb
Vaqt olur bir fâcir ile dîn evin âbâd ider.^{54/2}

[Peygamber vahiy ile hak dini bina ettiği gibi, nice olgun, irfan sahibi insanlar da gelip halka doğru yolu gösterir. Fakat hikmet şurada ki, Cenab-ı Hak bazan facir (kötü huylu, günahkâr, rezil) bir adamla bile bu din yolunu mamur eder.]

55 انّ من عبادى لو اقسّم لا برّه

1. Haq Te'âlâ kulları içre muqarrebler olur
Kim kasem yâd etseler Haq Hazretine nâ-gehân

2. Her niçe and içseler âsân ü ger düşvâr ola
Râst eyler anlaruñ andını Haq^{55/2} kılmaz yalan.

[Yüce Allah'ın kulları içinde öyle yakınlar vardır ki, ansızın, kolay veya zor her ne hususta olursa olsun, O'na yemin etseler, Cenab-ı Hak onların andlarını doğru çıkarır, yalanlamaz.]

56 اذا لم تستحى فاصنع ما شئت

1. Ger hayâ yoğ ise sende her ne kim dilerseñ it
Bir kişide kim hayâ olmaya imân olmaya

54/1 bünyâd B, L, T: icâd A.

54/2 ol A, L, T: o B. evin âbâd A, L, T: yolın bünyâd B. M'de bu kıt'anın yerine şu kıt'a var:

"Hoş 'ıyandır kâfir ü fâcir ü fâsık erleri
Sevık idüpdür Haq sebeblerle bu dîn imdâdına
Dîn-i Haqq'a lütfunuñ ihsânunuñ in'âmunuñ
Kimseler kâdir degüldür ey gönül ta'dâdına."

55/2 âsân A, B, K, L, M, T: ger nik M. eyler A, B, K, L, M, T: kılar M. anlaruñ andını Haq B, L, M, T: andını Haq anlaruñ A.

2. *Ḥalkdan eyle hayâ Hak'dan utan^{56/2} ey ehl-i dîn*
Ger dilerseñ dînüñüñ bünyâdı vîrân olmaya.

[Bir kişide utanma yoksa, iman da olmaz; eğer sende haya yoksa, ne istersen yap!.. Ey din sahibi, inançlı insan, eğer dininin esası, yapısı yıkılmasın dersin, halktan hayâ et, Allah'tan utan!]

57 لا تسبوا الامواب فانهم وجدوا ما صنعوا

1. *Didi Peyğamber ki söğmeñ şakınıñ ölmüşlere*
Çünkü ol öldi vü buldı itdüğini bî-cidâl

- 9b/2. *'Âlimü's-surdur Ḥudâ virür cezâsın anlaruñ^{57/2}*
Ḥâşil idersin hemân ortada sen vizr ü vebâl.

[Hz. Peyğamber: “Ölmüş kimselere sakın sövmeyin. Çünkü onlar öldü ve yaptıklarını kesinlikle buldular” dedi. Allah gizli saklı şeyleri bilir; onların karşılığını verir...Sen (ölülere sövdüğün takdirde) arada hemen günah ve vebal elde edersin.]

58 لا يفلح قوم تملكهم امرأة

1. *Şöyle bil kim iremez maqşûda vü bulmaz felâh*
Bir cemâ'at k'anlaruñ üstüne^{58/1} zen mâlik olur
2. *Az zaman geçmez ki görürsin gözüñle anı kim*
Mâlik ü memlûk ü mülki cümlesi hâlik olur.

[Bil ki, üzerlerinde bir kadının hâkim olduğu topluluk maksadına ulaşamaz ve kurtulamaz... Az zaman geçmez, gözünle görürsün ki sahip, mal, mülk... hepsi helâk olur.]

59 تعس عبد الدنيا تعس عبد الدرهم

1. *Şol kişi kim virdi göñlin kul olup sîm ü zere*
Yüzi üstine düşüp kendüyi mağbûn^{59/1} eyledi

56/2 utan A, B, L, M: şakın T.

57/2 anlaruñ A, B, T: âdemüñ L, anlara M.

58/1 üstüne A, B, T: üstünde L.

59/1 mağbûn A, L, M: meftûn T.

2. *Öldi vü kaldı gözinde bir avuç toprak hemân
Yok yere zahmet çeküp bağrını pür-ğün eyledi.*^{59/2}

[Altın ve gümüşe kul köle olup gönül veren, yüz üstü düşüp kendisini aldatmış... Öldü ve böylece gözünde bir avuç toprak kaldı; yok yere zahmet çekip kanla doldurdu bağrını.]

60 اياك دعوة المظلوم

1. *Kâfir ise daği mazlûmuñ du'âsından şakın
Kim geçer çarhuñ yedi kat cevşenin tîr-i du'â*
2. *Pes oñat fikr eyle nice ola hâli*^{60/2} *zâlimüñ
Çünkü mü'min kaldurup destin diye yâ Rabbenâ.*

[Kâfir de olsa mazlumun duasından sakın... Çünkü dua oku göğün yedi kat zırhını geçer.. Şimdi iyi düşün, mümin elini kaldırıp “Ey Rabbimiz!..” diye dua ettiğinde zalimin hâli nasıl olur?!]

61 الدين النصيحة

1. *Gel nasîhat sözlerini*^{61/1} *kimseden itme dirîğ
Kim nasîhatde komuş dîniñ şebâtın Rabb-i dîn*
2. *Senden ednâya nasîhat vir nasîhat al velî
Senden a'lâdan kim ola dîniñüñ metni metîn.*

[Gel, nasihat sözlerini kimseden esirgeme... Çünkü, dinin sahibi dinin sebatını nasihatte koymuş... Senden daha altta olana öğüt ver ama senden üstün olandan öğüt al ki dininin metni sağlam olsun.]

10a/62 افضل الصلوة طول القنوت

1. *Eylegil tül-i kıyâm*^{62/1} *itseñ namâz. ey ehl-i dîn
Ehl-i tâ'at içre isterseñ ola kadriñ 'alî*

59/2 Bu kıt'anın ikinci beyti M'de yok.

60/2 niçe ola hâli B, L, T: hâli niçe ola A.

61/1 sözlerini: A, L, T: sözlerin hiç B.

62/1 kıyâm A: künüt B, L, T. isterseñ A: dilerseñ L, T.

2. *Ya'nî çok durmağ nemâz içre ayağ üzre kişi^{62/2}
Didi sulţân-ı rüsül oldur şalâtuñ efdali.*

[Ey din sahibi, ibadet edenler içinde derecenin yüksek olmasını istersen, namaz kıldığında ayakta duruşunu uzat. Peygamberlerin sultanı: "Namazın en faziletlisi, kişinin namazda ayak üstünde çok durmasıdır" dedi.]

63 كل شيء بقدر حتى العجز والكيس

1. *Mü'min olan kişiler itmek gerekdür i'tikâd
Her^{63/1} ne iş kim işlenür 'âlemde taqdîr iledür*

2. *Tâ ki temyîz ü belâhet^{63/2} 'akl ü dâniş 'acz ü kîs
Cümle taqdîr işidür şanma ki tedbir iledür.*

[Mümin olan kişilerin şuna inanması gerekir: Âlemde her ne iş yapılırsa, o ilâhî takdirledir. İyiyi kötüden ayırt etme ve alıklık, akıllık ve bilgi, âcizlik ve anlayış... bunların hepsi ezelde Allah'ın bildiği, olmasını istediği şeylerdir; tedbirle olduğunu sanma!]

64 هلك المتنطعون

1. *Söyleseñ hâdden aşırma sözüñü ey ehl-i kâl
Yahşı söyle söz içinde herze vü hezyânı ço*
2. *Kim helâk idüp ziyân eyler saña fuğş u feşâr
Gitmesün gönlüñde imânuñ yalan eymâñı ço.*

[Ey söz söyleyen, sözünü haddinden aşırma, iyi söyle, saçma sapan konuşmayı bırak!.. Çünkü ahlâka, adaba aykırı konuşma sana zarar verir, hatta seni helâk edebilir... Yalan yeminleri bırak, gönlündeki imanın gitmesin!]

65 من قتل دون ماله فهو شهيد

1. *Bir kişi bu niyyete hıfz eylese emvâlini
Tâ ki rızık için varup nâmerde muhtâc olmaya*

62/2 namâz içre ayağ üzre kişi B, L, T: ayağ üzre namâz içre kişi A.

63/1 Her A: Kim L.

63/2 belâhet A, B, L: belâgat T.

2. *Mâli üzre öldürülse^{65/2} ol kişi olur şehid*
Pes oñat hıfz eyle dîn nakdîn ki târâc olmaya.

[Bir kişi rızık için namerde muhtac olmamak niyetiyle malını korusa, malını muhafaza uğrunda öldürüldüğü takdirde, o kişi şehid olur. O hâlde, din nakdini iyi muhafaza et ki yağmalanmasın!]

10b/66 لا يدخل الجنة من لا يأمن جاره بوائق

1. *Dostlarla hoş diril hem-sâyeñi incitme kim*
Kendü cānuña cefâ^{66/1} eylersin ey ehl-i yakîn
2. *Añla bu remzi ki girmez cennete bir kişi kim*
Olmaya hem-sâyesi anuñ cefâsundan emîn.

[Dostlarla iyi geçin, komşunu incitme ey sağlam bilgi sahibi ki onları incitirsen, kendi canına eziyet edersin... Bu işareti anla ki, eziyetinden komşusunun emin olmadığı bir kişi cennete girmez.]

67 بحسب امرء من الشر أن يحقر أخاه المسلم

1. *Şöyle bil bir âdeme yiter yaramazlık bu kim*
Kaşd idüben bir müselmân kardaşı taḥkîr ide
2. *Ḥor görme kimse(y)i kendüñden aslâ tâ ki Ḥaḳ*
Rûz-ı maḥşerde saña ta'zîm idüüp tevḳîr ide.

[Bil ki, bir insana bir Müslüman kardeşini kasden küçük görmesi kötülük olarak yeter. Kimseyi asla kendinden hor görme ki Cenab-ı Hak maḥşer gününde seni yüceltip ağırlasın.]

68 يكون كنز احدكم يوم القيامة شجاعا اقرع

1. *Mâl kim kesb eylediñ bunda zekâtun virmediñ*
Ol 'azâb itmege saña âḫuretde mâr olur
2. *'Âḳıl iseñ mâl-i dünyâdan vefâ umma görüñ*
Mâr hergiz âdem oğlanına şanma yâr olur.

65/2 öldürülse A, V: ölür ise L.

66/1 cefâ A, B, T: cezâ L.

[Bu dünyada kazanıp zekâtını vermediğin mal, ahirette sana azap etmek için yılan olacak... Akıllıysan, dünya malından vefa umma gönül; yılan, asla sanma ki insan oğluna yâr olur!]

69 لا يموتن من احدكم الا وهو يحسن الظن بالله تعالى

1. Mü'min olan dâ'imâ havf ü recâ içre olur
Lik ölmek hâli geldükde recâ gâlib gerek
2. Ne kadar garķ-ı günâh olsa kişi ol hâlde
Hüsn-i zann idüp Hakk'a gufrâna tâlib gerek.

[Mümin daima Allah'ın azap ve gazabından korku, rahmetinden ümit içinde olur. Fakat ölüm hâli gelince, ilâhî rahmetten ümidin daha baskın olması gerekir. Kişi, ne kadar günaha batmış olsa da o hâlde Cenab-ı Hakk'a güzel zanda bulunup Allah'ın affına, rahmetine istekli bulunmalıdır.]

Terceme-i Kelimât-ı Hazreti 'Alî

1 - لو كشف الغطاء ما ازددت يقينا

Başa vardum 'ilm ile el viridi gâyât-ı kemâl (kelâm)
Cân göziyle gördüm ü bildüm Hakk'ı 'ayne'l-yakîn
Ger kıyâmet kopa viü ref' ola yetmiş biñ hiçâb
Hiç yakîniüm üerrece olmaz ziyâd ey ehl-i dîn.

[İlimle başa çıktım, bilgi edinme işini tamamladım; sözün, olgunluğun son dereceleri bana teslim oldu. Hakk'ı can gözüyle gördüm ve (baş) gözüyle görmüş gibi kat'î olarak bildim. Eğer kıyamet kopsa ve yetmiş bin perde açılrsa, ey dindar insanlar, sağlam bilgim zerre kadar artmaz!]

2 - النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا

- Halk-ı 'âlem uyluda 'ömr ise durmaz geçmede
Bu ne gâfletdür 'aceb vâ-ħasretâ vâ-veyletâ
- 11a Lik ölicecek uyanup bilür neye uğraduğın
Aşşı yok ser-mâye yok hâşıl telef kendü hebâ...

[Dünya halkı uykuda... Ömür ise durmaz, geçmede.. Acaba bu ne gaflet, gerçekten habersizliktir, eyvah, yazık!.. Fakat ölünce uyanıp bilir neye uğradığını: Fayda yok, sermaye yok, elde edilen kazanç telef, kendisi heba.]

- 3 - النَّاسُ بِزَمَانِهِمْ أَشْبَهَ مِنْهُمْ بِآبَائِهِمْ
*Bir zamāndur şimdi kim dünyāya gelse bir oğul
 Atalar hulkını çor gözler zamāne 'âdetin
 Kimi kim sevse zamāne her kişi anı sever
 Kimi redd itse cihān dutarlar anuñ nefretin.*

[Şimdi öyle bir zamandır ki bir çocuk dünyaya gelse, dedelerinin (güzel) huyunu bırakır da zamane âdetini göz önünde bulundurur. Zamane kimi sevse, herkes onu sever; dünya (halkı) kimi reddetse, ondan nefret ederler!]

- 4 - مَا هَلَكَ امْرَأٌ عَرَفَ قَدْرَهُ
 7a *Ger cihānı fitne vü gavgā dutarsa ser-te-ser
 Kendü miqdārını bilen kişiye irmez helāk
 Ol dutar milk-i ferāğatda kanā'at küşesin
 Nüh-ı vakt oldur aña tūfān-ı miñnetden ne bāk?*

[Eğer dünyayı baştan başa fitne ve savaş kaplasa, kendi değerini bilen kişiye bir felâket isabet etmez. O, vaz geçip el çekme ülkesinde kanaat köşesini tutar... Zamanın Nüh'u odur, onun belâ ve musibet tufanından ne korkusu olacak?]

- 5 - مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ
*Kendüñe gel bir nefes gezme beyabānlarda kim
 Şol ki bildi nefsini Rabbini bildi bî-gümān
 Lü'lü-yi lālā dilerseñ kendüñi 'ummāna şal
 Kūh-ı Kāf'a gir eger 'ankādan isterseñ nişān.*

[Kendine gel, bir an (Mecnun gibi) çöllerde gezme ki, kendini bilen şüphesiz Rabbini bilir. Parlak inci bulmak istersen kendini denize sal; eğer an-kadan bir iz, işaret bulmak istersen, Kaf Dağı'na gir!]

- 6 - الْمَرْءُ مَخْفَىٌ تَحْتَ لِسَانِهِ
 11a *Ger dilerseñ bilesin māhiyyetin bir âdemüñ
 Her kişi kendü dili altında bil pinhān imiş
 Ger eyü söylerse bil kim kāmil ü fāzıldur ol
 Yaramaz söylerse hod hükm it ki ol nā-dān imiş.*

[Eğer bir insanın aslını, iç yüzünü bilmek istersen, bil ki, herkes kendi dili altında gizliymiş. Eğer iyi söz söylerse, bil ki, âlim ve faziletlidir o, kötü söylerse hükmet ki cahilmiştir.]

7 - من عذب لسانه كثر أخوانه

*Bir kişiniñ kim dili datlu ola ey hoş-nihād
Cümle 'ālem ol kişiye kardaş u yoldaş olur
Ger dil-āzār ola toğmuş kardaşı andan kaçar
Rāhat olmaz dāimā işi güci şavaş olur.*

[Ey iyi huylu! Bir kişinin dili tatlı olsa, bütün insanlar ona kardeş ve yoldaş olur; bir kimse eğer kalp kırıcı olsa, (kendi anasından) doğmuş kardeşi bile ondan kaçır. (Böyle gönül incitici kimsenin) huzuru olmaz, daima işi gücü kavga, mücadele olur.]

8 - بشر مال البخيل بحادث او وارث

*Şol hasīs-i bed-güher kim yıgđı mālın cehl ile
Vir beşāret āña tā kim bile kendü hālını
Her ne cem' iderse bir gün yile virür rüzgār
Yāhud ölür kendüsi vārişler alır mālını.*

[Şu malını cehaletle biriktiren soysuz cimriye müjdele ki kendi hālını bil-sin: Ne toplarsa zaman bir gün onu yele verir veya kendisi ölür, malını vārisleri alır!]

11b/9 - لا تنظر الى من قال و انظر الى ما قال

*Ger hasīs ü ger şerif ola kelāmuñ kāili
Sen sözi söyleyene bakma sözine kıl nazar
Nice fahr aşhābı var kim bir pula degmez sözi
Nice fahr ehli olur bir sözi dünyālar deger.*

[Sözü söyleyen ister değersiz, ister değerli olsun, sen söyleyene bakma, onun sözüne bak. Nice övünen, büyüklenen kişi vardır ki sözleri bir pula değmez (beş para etmez); nice fakir insanlar, (mutasavvıflar) da olur ki bir sözü dünyalar değer.]

7a/10 - الجزع عند البلا تمام المحنة

*"Bir belā gelse başa hoşdur katı şabr eylemek
Lik derd üstine derd olur kılursañ iztirāb
Biri budır kim ceza' kıldıkça artar zahmetüñ
Bir belā vü miñnet oldur kim kalursın bî-şevāb.*

[Başa bir belā gelse sabretmek çok güzeldir, fakat acıyla dövüntürsen dert üstüne dert olur. Dertlerden biri şudur ki sabırsızlıkla sızlandııkça zahmetin artar, belā ve musibetin biri de sevapsız kalandır.]

Hadislerin Meâl ve Kaynakları:

1. "Ameller niyetlere göredir..." (*Buhârî*, "Bed'ü'l-vahy", 1.)
2. "Merhamet edilmeyene merhamet edilmez." (*Buhârî*, "Edeb", 18, 27; *Müslim*, "Fezâil", 65.)
3. "Göz değmesi haktır." (*Buhârî*, "Tıbb", 36; *Müslim*, "Selâm", 42.)
4. "Rahmetim gazabımı aşmıştır." (*Buhârî*, "Tevhîd", 15, 22; *Müslim*, "Tevbe", 14-16.)
5. "Şeytan, Âdem oğlunda kanın cereyanı gibi cereyan eder." (*Ebû Dâvud*, "Sünnet", 18.)
6. "Sizden biriniz kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe mümin olamaz." (*Buhârî*, "İman", 6. *Müslim*, "İman", 71.)
7. "Zulüm, kıyamet günü karanlıktır." (*Buhârî*, "Mezâlim", 8; *Tirmizî*, "Birr", 83.)
8. "Koğuculuk eden cennete giremez." (*Buhârî*, "Edeb", 50; *Müslim*, "İman", 169, 180.)
9. "Kardeşini üç geceden fazla terk etmesi Müslümana helâl değildir." (*Buhârî*, "Edeb", 57, 62; *Müslim*, "Birr", 25.)
10. "Ümmetimin hepsi affa mazhar olacaktır; günahı alenî işleyenler hariç." (*Buhârî*, "Edeb", 60; *Müslim*, "Zühd", 52.)
11. "Her sarhoşluk veren şey haramdır." (*Müslim*, "Eşribe", 73; *Ebû Dâvud*, "Eşribe", 5.)
12. "Her bir maruf sadakadır." (*Buhârî*, "Edeb", 33; *Müslim*, "Zekât", 52.)
13. "Çalışın! Herkes yaratıldığı şeye erecektir." (*Buhârî*, "Kader", 2, "Tevhîd", 54; *Müslim*, "Kader", 7.)
14. "Rüyada beni gören muhakkak görmüştür..." (*Buhârî*, "Tâbir", 10; *Müslim*, "Ru'yâ", 10.)
15. "Bir kimse Müslüman kardeşinin ihtiyacını yerine getirirse, Allah da ona yardım eder." (*Tirmizî*, "Hudûd", 3.)
16. "Allah bir kimseye hayır isterse, onu musibete uğratar." (*Buhârî*, "İlm", 10, 13.)
17. "Ölüye dirinin (ailesinin) ağlaması sebebiyle azab edilir." (*Buhârî*, "Cenâ'iz", 32, 33; *Ebû Dâvud*, "Cenâ'iz", 24, 25.)
18. "Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerdir." (*Buhârî*, "Fezâ'ilü'l- Kur'ân", 21; *Ebû Dâvud*, "Vitr", 14; *Tirmizî*, "Sevâbü'l- Kur'ân", 15.)
19. "Din, kolaylıktır." (*Buhârî*, "İman", 29; *Nesâî*, "İman", 28.)
20. "Emanet zayi olduğunda kıyameti bekle!..." (*Buhârî*, "İlm", 2.)
21. "Allah'ın azabı ile azap vermeyin." (*Ebû Dâvud*, "Hudûd", 1.)
22. "Kişinin Müslümanlığı İslâm'ın şartlarına bağlılığıyla bilinir."
23. "Dünyada bir garip veya gelip geçen bir yolcu gibi ol..." (*Buhârî*, "Rikâk", 3; *Tirmizî*, "Zühd", 25.)
24. "Benden sonra peygamberlik yok, fakat mübeşşirat (müminin göreceği müjdeleyici rüyalar) bâkidir." (*Buhârî*, "Tâbir", 5; *Ebû Dâvud*, "Edeb", 88.)
25. "Kalemin mürekkebi kurumuştur..." (*Buhârî*, "Nikâh", 8; *Nesâî*, "Nikâh", 4.)
26. "Zayıflarınız olmasaydı siz rızıklandırılır ve yardıma mazhar olur muydunuz?" (*Buhârî*, "Cihad", 76; *Ebû Dâvud*, "Cihad", 70.)
27. "İyilik, ahlâk güzelliğidir." (*Tirmizî*, "Zühd", 52; *Müslim*, "Birr", 14, 15.)
28. "Temizlik imanın yarısıdır." (*Müslim*, "Tahâret", 1; *Tirmizî*, "Da'vât", 86.)
29. "Her derdin bir ilâcı vardır." (*Müslim*, "Selâm", 69; "Fezâ'ilü's-sahâbe", 92; *Buhârî*, "Tıbb", 1.)
30. "Her kul ne ile haşır neşir olarak ölürse, o şey üzerine dirilir." (Ahmed bin Hanbel, III, 331.)

31. "Din ilminde derin ihtisas kazandıktan sonra Allah'ın emir ve yasaklarını kusursuz bir şekilde yerine getirmek için yalnızlık köşesine çekilip ibadetle meşgul olanlar öne geçtiler."
32. "Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir." (*Müslim*, "Zühd", 1; *Tirmizî*, "Zühd", 16.)
33. "Bir kimseyi ameli yavaşlatmışsa, onu nesebi sür'atlendirmez." (*Ebû Dâvud*, "İlm", 1; *Tirmizî*, "Kur'ân", 10.)
34. "Hayırlı bir işe delâlet eden kimseye, o iyiliği yapanın ecri gibi sevap vardır." (*Müslim*, "İmâret", 133; *Tirmizî*, "İlm", 14.)
35. "Aldatan bizden değildir." (*Müslim*, "İman", 164; *Ebû Dâvud*, "Büyü", 50.)
36. "Her işittiğini söylemek kişiye yalan olarak yeter." (*Ebû Dâvud*, "Edeb", 80.)
37. "(Kullara olan) borcu dışında şehidin her günahı affedilir." (*Müslim*, "İmâret", 119.)
38. "Allah paktır, pak olandan başkasını kabul etmez." (*Müslim*, "Zekât", 65.)
39. "Dünyada ipek giyen ahirette giyemez." (Ahmed bin Hanbel, I, 46.)
40. "Allah kimin için hayır murad ederse, onu İslâm dini hususunda fakih kılar." (*Buhârî*, "İlm", 13; *Müslim*, "İmâret", 98.)
41. "Muhakkak, Allah zalime mühlet verir. Bir kere de onu yakaladığı zaman, göz açtırmadan ansızın yakalar (onun kaçmasına meydan vermez)." (*Müslim*, "Birr", 62.)
42. "Allah'ın en sevmediği kimseler, hakkı kabul etmeyen inatçı düşmanlardır." (*Buhârî*, "Ahkâm", 34; *Müslim*, "İlm", 5.)
43. "Akrabalık bağlarını kesip koparan kimse cennete giremez." (*Buhârî*, "Edeb", *Müslim*, "Birr", 18, 19.)
44. "İçinde köpek ve resimler bulunan eve melekler girmez." (Ahmed bin Hanbel, I, 83, 104; *Buhârî*, "Bed'ü'l-halk", 7, 17.)
45. "Bütün resim yapanlar ateştedir." (*Buhârî*, "Büyü", 104; *Müslim*, "Libas", 99.)
46. "Hepiniz birer görüp gözeticisiniz; hepiniz de görüp gözettiklerinizden mes'ulsünüz." (*Buhârî*, "Cuma", 11, "Cenâ'iz", 32.)
47. "Müslüman Müslüman'ın kardeşidir." (*Buhârî*, "Mezâlim", 3. *Müslim*, "Birr", 58.)
48. "Uğursuzluk, kadında, atta ve evdedir." (*Buhârî*, "Cihâd", 47.) (Bu rivayet hakkında bilgi için metne bakınız.)
49. "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz." (*Buhârî*, "Megâzi", 60, "Ahkâm", 22.)
50. "Eğer siz benim bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız." (*Buhârî*, "İman", 3; *Tirmizî*, "Zühd", 9.)
51. "Âdem oğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder." (*Buhârî*, "Rikâk", 10; *Müslim*, "Zekât", 116, 119.)
52. "Ameller ancak son durumlarına göre değerlendirilir." (*Buhârî*, "Kader", 5; *Tirmizî*, "Kader", 4.)
53. "Her kim benim velilerimden bir veliye düşmanlık ederse, şüphesiz ben ona harp ilân ederim." (*Buhârî*, "Rikâk", 38.)
54. "Allah bu dini günahkâr bir adamla da kuvvetlendirir." (*Buhârî*, "Cihâd", 182; *Müslim*, "İman", 178.)
55. "Kullarımdan öyle kimseler vardır ki, eğer yemin etseler, onların yeminlerini doğru çıkarırım." (Ahmed bin Hanbel, IV, 306.)
56. "Utanmadıktan sonra istediğini yap!.." (*Buhârî*, "Enbiyâ", 54, "Edeb", 78.)

57. “Ölülere sövmeyin. Muhakkak ki onlar yaptıklarını buldular.” (*Buhârî*, “Cenâ’iz”, 97, “Rikâk”, 42.)
58. “Bir kadının idare ettiği kavim iflâh olmaz.” (*Buhârî*, “Megâzî”, 82; “Fiten”, 18; *Tirmizî*, “Fiten”, 75.)
59. “Altına tapanlar mel’undur, gümüşe tapanlar mel’undur.” (*Buhârî*, “Cihâd”, 70; *Tirmizî*, “Zühd”, 42.)
60. “Mazlumun ahından (bedduasından) sakın.” (Ahmed bin Hanbel, II, 343.)
61. “Din, nasihattır.” (*Müslim*, “İman”, 95; *Tirmizî*, “Birr”, 17.)
62. “Namazın en faziletlisi, kunutu (kıyama) uzun olandır.” (*Müslim*, “Müsafirîn”, 164, 165.)
63. “Beceriksizlik ve uyanıklık dahil, her şey Allah’ın takdiri ile dir.” (*Müslim*, “Kader”, 18; Ahmed bin Hanbel, II, 11.)
64. “Tekellüf ve eda ile fasahat ve belâgat taslayan, sözde ve işte çok inceleyip sık dokuyan kimseler helâk oldu.” (*Müslim*, “İlm”, 7; *Ebû Dâvud*, “Sünnet”, 5.)
65. “Malı uğruna öldürülen şehittir.” (Ahmed bin Hanbel, II, 221, 223.)
66. “Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kimse cennete giremez.” (*Buhârî*, “Edeb”, 29; *Müslim*, “İman”, 73.)
67. “Bir kimse Müslüman kardeşine hor baktı mı, işte şerrin bu kadarı ona yeter.” (*Müslim*, “Birr”, 32; *Ebû Dâvud*, “Edeb”, 35.)
68. (*Buhârî*, “Zekât”, 3; *Müslim*, “Zekât”, 27, 28.)
69. “Sakın sizden kimse Allah hakkında hüsn-i zanda bulunmadan ölmesin.” (*Müslim*, “Cennet”, 81, 82; *Ebû Dâvud*, “Cenâ’iz”, 13.)

Hz. Ali Sözlerinin Tercümelere:

1. “Eger (gayb) perde(si) açılsaydı, şüphesiz imanım şimdikinden fazla olmazdı.”
2. “İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar.”
3. “İnsanlar babalarının şekillerine benzemekten ziyade zamanlarının ahlâkına benzerler.”
4. “Kendi değerini bilen kimse helâk olmaz.”
5. “Kendini bilen Rabbini bilir.”
6. “Kişi dilinin altında gizlidir.”
7. “Dili tatlı olanın dostu çok olur.”
8. “Cimrinin malını felâket veya vârisle müjdele.”
9. “Söyleyene bakma, söylenene bak.”
10. “Belâ sırasında sabırsızlıkla sızlanmak musibeti arttırır.”

Kaynaklar

Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, Millet Kpt. A. Emirî, Tarih 774.

Âlî, *Künhü'l-ahbâr*'ın Tezkire Kısmı, (hzl. Mustafa İsen), Ankara, 1994.

Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ or Tezkere of 'Âşık Çelebi*, (yyl. G.M. Meredith-Owens) London Luzac and Company Ltd., 1971.

Beyâni, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, (yyl. İbrahim Kutluk), Ankara, 1997.

- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul Matbaa-i Âmire, I-II. C. 1333/1915; III. C.1342/1923-24.
- Büyük Türk Klâsikleri*, (Ötüken Neşriyat), I-X, İstanbul, 1985-90.
- CANAN, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, Kütüb-i Sitte, I-XVIII, ts.
- ÇETİN, N., "Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk hadîs toplama, tercüme ve şerhleri*", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. IV/1-2, Ankara, 1955, s. 100-101.
- Ebû Abdullah Muhammed bin Selâme el-Kuzâ'î, *Şihâbü'l-ahbâr*, (çev. Ali Yardım), İstanbul, 1999.
- ERKAN, Mustafa "Ferahnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul, 1995.
- Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, I-VI, İstanbul, 1314-18; VII-X, İstanbul, 1928-38.
- GIBB, E. J. W., *A History of Ottoman Poetry*, I-VI, London, 1900-1909.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, (2. bs.), İstanbul 1983.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Nesimi, Usulî, Ruhi*, İstanbul 1953.
- Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*, I-IV, Pesth 1836-1838.
- Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârîh*, (yyl. Fahri Ç. Derin-Vahid Çabuk), İstanbul, 1985.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, I-IV, İstanbul, 1947-76.
- İZ, Fâhir, *Eski Türk Edebiyatı'nda Nazım*, I-II, (1. bs., 1967), 2. bs., Ankara, 1995.
- Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Nuruosmaniye Ktp. nr. 3723.
- KARAHAN, Abdülkadir, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, (1. bs., İstanbul, 1954), 2. bs., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, (yyl. Kılıslı Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya), I-II, İstanbul, 1360-62/1941-43.
- Kemâl Ümmî Dîvânı*, (hzl. Dursun Öztürk), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 1991.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, (yyl. İbrahim Kutluk), I-II, Ankara, 1989.
- KUT, Günay, *Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, 1989.
- Latîfi, *Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ*, (yyl. Rıdvan Canım), Ankara, 2000.
- LEVEND, Agâh Sırrı Ali *Şîr Nevaâ IV. Cilt Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler*, Ankara, 1968.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul, Matbaa-i Âmire, I. C. 1308, II. C. 1311, III. C. 1311, IV. C. ts.
- Merdümî, *Tuhfetü'l-İslâm*, (hzl. Ahmet Sevgi), Konya, 1993.
- Muallim Nâci, *Mecmua-i Muallim*, 1. sene, nüsha 11, 6 Rebiulevvel 1305/9 Kânunievvel 1303 (21 Aralık 1887).
- Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul, 1308/1890.
- Muhyiddîn-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, (yyl. Tahsin Yazıcı), Ankara, 1982.
- Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-nisâb fi'n-niseb ve'l-kuna ve'l-elkâb*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr. 628.
- Nehcü'l-ferâdîs*, Çeviriyazı: János Eckmann, (yyl. Semih Tezcan- Hamza Zülfikar), TDK Yayınları, ts.

- Nevevî, *Kırk Hadis*, (çev. Babanzâde Ahmed Naîm), İstanbul, 1343/1925, 6. bs., Ankara, 1991.
- Nev'î-zâde Atâullah (Atâî), *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti's-Şakâik*, İstanbul, 1268, (yyl. Abdülkadir Özcan) İstanbul, 1989.
- OKIÇ, M.Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul, 1959.
- PERTSCH, Wilhelm, *Die Arabischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha*, Gotha. Friedr. Andr. Perthes. 1878.
- RIEU, Charles, *Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum*, 1888.
- Riyâzî, *Riyâzî's-şuarâ*, Millet Kpt. A. Emîrî Tarih, nr. 765.
- Sehî Bey, *Heşt Behîşt*, The Tezkire by Sehî Bey, An Analysis of the First Biographical Work on Ottoman Poets with a Critical Edition Based on Ms. Süleymaniye Library, Ayasofya 0.3545 by Günay Kut, Harvard-Cambridge, Massachussets, 1978.
- SEVGİ, Ahmet, "Latîfî ve Subhatü'l-Uşşâk'ı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, Konya, 1992.
- SEVGİ, Ahmet, "Mevlânâ Cemâl Efendi'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, S. 3, İstanbul, Kasım Aralık Ocak 1988-89.
- Ş.[emseddin] Sâmi, *Kâmûsü'l-a'lâm*, I-VI, İstanbul Mihran Matbaası, I. C. 1306/1889, II. C. 1316 [1306]/1889, III. C. 1308/1891, IV. C. 1311/1894, V. C. 1314/1896, VI. C. 1316/1898. (Tıpkıbasımı: Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996.)
- TUMAN, İnehân-zâde Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri, I-II, 1949.
- Usûlî Divanı*, (yyl. Mustafa İsen), Ankara, 1990.
- Usûlî Divanı* Edisyon Kritiği, (hzl. Muzaffer İşler), İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 1960, Tez nr. 538.
- WENSINCK, A.J. vd., *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadisi'n-nebevî*, I-VII, Leiden, 1936-69.
- YAVUZER, Hayati, "Kemâl Ümmî'nin Kırk Armağan Mesnevîsi", *Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu*, Bolu, 1998.
- YILDIRIM, Selahattin, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*, 1, İstanbul, 2000.